

## Reports and reviews

**Rostislav SMÍŠEK – Monika KONRÁDOVÁ (eds.), *Mezi Vídní, Varšavou a Moskvou. Diplomatická cesta Jana Kryštofa z Fragsteinu do Moskvy v letech 1657–1658 [Between Vienna, Warsaw, and Moscow. The Diplomatic Mission of Johann Christoph of Fragstein to Moscow in 1657–1658]*, České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2020, 396 pp. ISBN 978-80-7394-806-1.**

Even though early modern diplomacy has come to constitute a significant field of inquiry within both European and Czech historiography, the number of publications dedicated to the topic of Central European Habsburg diplomats in Russia has been far from satisfactory. The study of Habsburg-Russian relations on the basis of a modern methodology first became established in Austria, chiefly thanks to the efforts of Iskra Schwarcz<sup>1</sup> and Christian Steppan.<sup>2</sup> In

Czechia, such research has been conducted, for example, by Anežka Hrebiková<sup>3</sup> and Vítězslav Prchal,<sup>4</sup> with both of their works focusing on the first half of the 18<sup>th</sup> century. However, such works are few and far between and modern research on Habsburg-Russian diplomacy is effectively still in its infancy.

Taking this relative lack of research into account, it is quite appropriate that

1 For example, Iskra SCHWARCZ, *Die diplomatischen Beziehungen Österreich – Russland in der zweiten Hälfte des XVII. Jahrhunderts*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 50, 2003, pp. 29–41, 185–189; IDEM, *Die kaiserlichen Gesandten und das diplomatische Zeremoniell am Moskauer Hof in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, in: Ralph Kauz – Giorgio Rota – Jan Paul Niederkorn (eds.), *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, Wien 2009, pp. 31–46.

2 For example, Christian STEPPAN, *Kaiserliche Gesandte und ihre Annäherungspolitik durch die Kraft der Gesten. Der symbolische Startschuss zum österreichisch-russischen Bündnis von 1726*, in: Gunda Barth-Scalmani – Joachim Bürgschwentner – Matthias König – Idem (eds.), *Forschungswerkstatt: Die Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert (Jahrbücher der Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, Band 26)*, Bochum 2012,

pp. 27–41; IDEM, *Kaiser Karl VI. und sein Neffe, der Großfürst. Repräsentation, Interaktion und Kommunikation kaiserlicher Gesandter im Konflikt um die Thronfolge von Zar Peter II.*, in: Gunda Barth-Scalmani – Harriet Rudolph – Idem (eds.), *Politische Kommunikation zwischen Imperien. Der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa (Innsbrucker Historische Schriften, Band 29)*, Innsbruck – Wien – Bozen 2013, pp. 125–144.

3 Anežka HREBIKOVÁ, *Štěpán Vilém Kinský jako císařský vyslanec v Rusku Petra Velikého v letech 1721–1722. Acta Legionis Moscoviticae aneb Diplomatické relace jako raně novověký pramen*, master's thesis, Charles University, Praha 2016.

4 Vítězslav PRCHAL, *Střet s jinou kulturou. Císařská diplomacie v Rusku*, in: Jiří Kubeš et al., *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*, Praha 2018, pp. 318–349.

Rostislav Smíšek<sup>5</sup> and Monika Konrádová<sup>6</sup> have chosen this particular topic for their project. Their research first came to fruition with the completion of an English-language paper in 2017<sup>7</sup> and then finally with the publication of a critical edition of sources titled *Mezi Vídní, Varšavou a Moskvou* [Between Vienna, Warsaw, and Moscow] in 2020.<sup>8</sup> The book was published by the Centre for

Early Modern Studies in České Budějovice as part of a wider effort to release early modern archival sources of various kinds. The focal point of this edition in particular is the diplomatic mission of the Silesian nobleman Johann Christoph of Fragstein, dispatched in 1657 to Moscow on behalf of the soon-to-be Emperor Leopold I. The official purpose of the mission was to announce to Tsar Alexis the death of Emperor Ferdinand III and Leopold's accession. More importantly, however, Fragstein was to try to negotiate an anti-Swedish alliance between the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Tsardom of Russia, or at least to prevent the Tsar from entering peace negotiations with Sweden.

The book comprises eight chapters. Chapter I (pp. 6–108) could easily have been published in the form of a self-contained monograph as it contains not only a survey of the historiography on the topic but also a reconstruction and analysis of the mission based on the released archival material. The structure of this chapter is mostly chronological, with a minority of its subchapters being dedicated to analyses of specific topics, including the depiction of the Other in the diplomats' writings or their ceremonial conflicts with the Russians. However, the central part of the book, which is to be found in Chapters II, III, & IV (pp. 109–345), is a critical edition of a wide variety of sources related to the mission of 1657–1658, accompanied by a summary of the guidelines followed when creating the edition, as well as a list of the 117 released sources. The authors assembled material from archives

5 Smíšek has extensive experience with creating critical editions of sources. Rostislav SMÍŠEK (ed.), *Hieronymus der Ältere Schlick. Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580–1582*, České Budějovice 2008; IDEM (ed.), *Císařský dvůr v polovině 17. století očima nejvyššího hofmistra arciknížete Leopolda Viléma. Deník Jana Adolfa ze Schwarzenberku z roku 1657*, Folia Historica Bohemica 27, 2012, pp. 263–314; IDEM (ed.), *Das Tagebuch Ferdinands zu Schwarzenberg aus den Jahren 1686–1688 und 1696–1697*, České Budějovice 2015.

6 Most notably, Konrádová (née Hrušková) previously wrote her master's thesis on selected Imperial diplomats in the Polish-Lithuanian Commonwealth during the second half of the 17<sup>th</sup> century, using a similar methodology. Monika HRUŠKOVÁ, *Každodenní život císařských vyslanců v Polsku v druhé polovině 17. století*, master's thesis, University of South Bohemia in České Budějovice, České Budějovice 2012.

7 Said paper was written in English and summarizes parts of the research later discussed in this review, though the otherwise interesting publication is somewhat undermined by its poor language. Rostislav SMÍŠEK – Monika KONRÁDOVÁ, *The Illusion of Power or Relentless Reality? Ceremonial and Ritual Practices at the Court of Moscow in the Middle of the 17th Century through the Eyes of the Imperial Diplomats*, *Theatrum historiae* 19, 2016, pp. 45–71.

8 The research of the book was based on funding provided by the project GA FF/PM06/2015, organized by the Grant Agency of the University of South Bohemia in České Budějovice, along with other funds from the University of South Bohemia.

and libraries in Warsaw, Wrocław, Vienna, and Třeboň. The majority of these texts are personal correspondence (sometimes in draft form) to and from Fragstein, his assistant Christoph Beuer of Binnen, or Stefan Franciszek Medeksza, the Polish envoy to Russia. The edition also includes many official documents, including the diplomats' instructions, letters of credence, passes, reports of the mission, and correspondence with Leopold I. Also included are various other types of texts, including a travel journal. The German and Latin sources, which make up the bulk of the book, are kept in their original languages, but the authors meticulously provide summaries of both and translations of the latter. Polish-language sources are included in a summarized form in Czech. The remaining chapters (V–VIII, pp. 346–393) serve to familiarize the reader with the contents of the book. These include the bibliography, a summary in German, and finally two separate indexes of names and places respectively. In addition, the book contains two depictions of the mission on a map created by Konrádová, though there are no other illustrations.

Methodologically informed by historical anthropology and symbolic communication, the book's first chapter is the first detailed account of Fragstein's 1657–1658 mission to Moscow. The chapter's introduction and historiographic overview are followed by a summary of the appropriate historical context, though the main body of the chapter begins with a discussion of the circumstances in which Fragstein and Beuer became

diplomats sent to Moscow. When choosing the right men for specific missions, the Habsburg rulers employed a set of criteria that prioritized – barring loyalty and noble origin, of course – appropriate language skills and diplomatic experience in the region in question. Neither Fragstein nor Beuer spoke Russian. However, the former had diplomatic experience in Poland to his name and was consequently regarded as an expert on Habsburg eastern policy, while the latter spoke Czech and even pledged to learn Russian. Having fulfilled these demands, the diplomats were handed the appropriate documents, including Leopold's instructions and the letter of credence. Additionally, both men were given copies of an instruction pertaining to an earlier mission to Moscow, along with their predecessors' reports, so that they might better acquaint themselves with the challenges they might expect in the exotic Tsardom of Russia.

The journey to Russia was a tough one from the start. According to Smíšek and Konrádová, Leopold had sought to minimize travel costs, which is why Fragstein was only given the lowly title of messenger (*geschikter*) instead of an envoyship, never mind a full ambassadorship. Accordingly, Fragstein and Beuer were granted but a fourth of the funds their predecessors received. Nonetheless, they set off for Moscow in June 1657. Although the delegation obtained authorization from the Polish King, most of the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth was then under occupation by various enemy forces. Despite the dangers, the delegation

reached the Russian border safely on July 10<sup>th</sup>. However, an unpleasant surprise lay in store for the diplomats: the Tsarist legal system prevented them from moving freely. To their great consternation, they were instead forced to wait for permits from the Tsar, which resulted in them reaching Moscow only several months later! This procedure was justified by the Tsar's fears that the plague epidemic that was then rampant on Russian soil might reach Moscow.

During this period of intermission – as well as during their later stay in Moscow – the diplomats, being guests of the Tsar, had their needs taken care of by Russian supervisory officials called *pristavs* as part of the Russian monarch's strategies for self-representation. Specifically, they organized the diplomats' travel, as well as their accommodation, and provided them with food and other necessities. In turn, however, the diplomats were denied leeway in most issues and were barred from communicating with anyone, including the Habsburg ruler, although they did find ways to circumvent this. Additionally, as their allocated funds were running out and frustration was growing, the relationship between Fragstein and Beuer deteriorated, with each accusing the other of neglecting his duties. Fragstein's nephew Christoph Heinrich, who was also part of the delegation, threatened Beuer and even physically assaulted him.

The diplomats finally reached Moscow on January 27<sup>th</sup>, 1658. Here Smíšek and Konrádová discuss the first major clash between Russian and Central European ceremonial

practices experienced by the diplomats, although they had already become involved in lesser conflicts. In Central and Western Europe the ceremonial entry of a monarch's representative into a foreign capital was viewed as an occasion for the diplomat to represent the power and wealth of himself, as well as of said monarch, in a foreign country. Accordingly, it was the diplomat and his ruler who would foot the bill. In contrast, the Russian Tsar used this occasion to highlight his own affluence and largesse by providing the incoming diplomats' means of representation during the entry *for them*, be it luxurious sleighs, horses, or a large entourage of high-born spectators. Taking these differences into account, it is not surprising that the diplomats' entry into Moscow was accompanied by complications. In accordance with Russian custom, the incoming guests were to welcome the receiving Russian party by dismounting from their sleighs, only then to be followed by the Russians themselves. Conversely, the Central Europeans expected the hosts to dismount first. A quarrel ensued. After 45 minutes, a compromise was finally worked out: the heads of both delegations agreed to dismount simultaneously.

On February 4<sup>th</sup>, 1658, Fragstein and Beuer were granted their first public audience in the Kremlin, followed by another just four days later. Here Smíšek and Konrádová describe further clashes of ceremonial custom, the most serious of which contributed significantly to the failure of the mission. Specifically, both sides were unable

to reach an agreement regarding the titulature of their respective rulers. With regard to the Tsar, Fragstein used the title *Großmächtigkeit* (lit. “very powerful”) while referring to Leopold with the comparatively higher title *Maiestas* (lit. “Majesty”). The Russian side used the titles the other way around, arguing that since Leopold was not yet Emperor (a title in their opinion equal to the Tsar), he was hierarchically below the Russian monarch. Fragstein defended himself by pointing out the special right of the Hungarian King to use the title *Maiestas*, though ultimately to no avail. This conflict culminated at the end of the mission following the final audience on March 3<sup>rd</sup>, when Fragstein was handed the Russian letter of dismissal. Upon finding out that in the letter a lower title for Leopold was used once again (*Praepotens* instead of *Maiestas*, which the Tsar reserved for himself), Fragstein insisted that the letter be changed, this time with the titulature he demanded. His request was denied. As a form of retaliation – and to defend the honor of the Habsburg ruler – Fragstein refused to accept the letter and left for Central Europe without it. The diplomats returned bitter and pessimistic about the outcome of the mission.

The penultimate subchapter (before a rather brief conclusion) deals with the depiction of the “Muscovites” in the letters of both Fragstein and Beuer. Here the authors uncover a wholly unflattering picture of the inhabitants of the Russian Tsardom. According to the Central European diplomats, the Russians possessed many of humanity’s bad traits but few of the good

ones: they were ill-mannered, arrogant, and lacked language skills. They disregarded the opinions of others but reacted in an overly aggressive way when they felt Russian interests were being threatened. They forced their way either through accusations of lying despite telling shameless lies themselves or, more extremely, through intimidation and even physical violence. The diplomats additionally complained of purposefully being denied daily necessities and medical treatment while at the same time being forbidden to acquire any of it on their own. Their idea of the Russians as a “barbaric nation” was also shaped by a tradition of Central European writings depicting Russia as the cultural opposite to the civilized and advanced Europe. That is not to say, though, that the diplomats’ views of the Russians were entirely negative. In particular, they were very pleased with General and Boyar Vasily Borisovich Sheremetev, then in charge of the administration of the recently conquered territory bordering the Polish-Lithuanian Commonwealth, who had demonstrated exemplary conduct and consideration during the months when the diplomats were detained on their way to Moscow.

The importance of this book is indisputable. Nevertheless, I would like to make one critical remark. Even though the entire book is about the mission of Fragstein in 1657–1658, Smíšek and Konrádová devote very little attention to the actual purpose of the mission. The authors certainly do put fashionable categories such as ceremonial, symbolic communication, and political

strategies to good use, but they seem to treat the history of international relations almost with disdain. As a result, the book lacks a detailed discussion of what the specific political consequences of the mission were, and how the mission fit into the overall foreign policy of the Habsburgs in the 17<sup>th</sup> century, especially during its second half.

However, there is much more to praise this book for. Namely, it offers valuable insights into the interaction of 17<sup>th</sup> century Russian and Central European ceremonial practices, the character of Habsburg missions to Moscow, and the functioning of Central European Habsburg diplomacy in general. What deserves special praise is the remarkable range of languages the authors used while researching: not only Czech,

German, English, Russian, Polish, and Latin, but occasionally also Italian, Croatian, and even Hungarian! In addition, the footnotes in Chapter I continuously link to the full versions of the edited sources enclosed in the book, allowing the reader to effortlessly check the veracity of the authors' readings of the sources. Thanks to the summaries of the German-language sources and full translations of the Latin ones that are provided, it can also serve as an invaluable resource for students seeking to improve their comprehension of 17<sup>th</sup> century sources.

**Bc. Kryštof Halamek**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,  
Univerzita Pardubice  
Halamek.Krystof@seznam.cz

**Gernot MAYER, *Kulturpolitik der Aufklärung. Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg (1711–1794) und die Künste*, Petersberg, Michael Imhof Verlag 2021, 384 pp. ISBN 978-3-7319-1199-9.**

Wenzl Anton, Count and later Prince von Kaunitz-Rietberg (1711–1794), respected diplomat, statesman, patron of the fine arts and sciences, enlightener and intellectual, is considered by today's historians to be a well-known figure and it almost seems as if nothing new can be added about him.<sup>1</sup>

*Kulturpolitik der Aufklärung. Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg (1711–1794) und die Künste* by Gernot Mayer, published last

1 From the classical works see e.g. Grete KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*, Göttingen 1975; Franz J. SZABO,

*Kaunitz and Enlightened Absolutism 1753–1780*, Cambridge 1994; Grete KLINGENSTEIN – Franz J. SZABO (eds.), *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung*, Graz 1996; Lothar SCHILLING, *Kaunitz und das Renversement des alliances. Studien zur außenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz*, Berlin 1994, etc.

year by Michael Imhof Verlag, proves that this is not the case. Gernot Mayer is currently a research fellow at the Art History Institute of the University of Bonn, specialising in the Italian and Central European arts of the 17th and 18th centuries, in art collections, provenance research, museums, and in cultural transfer in the early modern period. This book is based on his doctoral thesis with the same title from 2020, which was published almost unchanged. It reflects his interest not only in the personality of Kaunitz, but also in one important period in the (cultural) history of the Habsburg monarchy, and attention is paid to the Prince's political influence on the cultural sector, all for the sake of the common good.

Some topics mentioned in the publication have already been recognised to some extent in several essays, but only separately.<sup>2</sup> However, Kaunitz's activities are now perceived as a whole and set in a new context based on

profound knowledge of secondary literature, but especially on detailed research of archival sources preserved in numerous archives from all over Europe (Austria, Germany, the Czech Republic, Italy, France, and Switzerland). The range of materials studied is admirable, since highly varied sources of information were used: handwritten documents (mostly in German, French, and Italian), old prints and newspapers, plans and technical drawings, opera librettos, paintings, drawings and engravings, architectural and sculptural works or objects such as medals, etc.

Apart from the introduction and appendices, the book consists of three main chapters which are divided into subchapters. The text on the page is divided into two columns; the same applies to the endnotes, which follow right after the respective chapter, not at the end of the whole book, which is surely more reader-friendly. The main text is supplemented by short but very useful discursions written in grey and referring to topics that need to be explained or that provide information more loosely related to the main focus of the publication (e.g. the history of the Viennese theatres, salons, the urban design of the city of Vienna, various anecdotes from that time, etc.). The pictures are definitely to be appreciated, since they have been chosen sensitively and very appropriately in relation to the text.

The first (short) chapter, *Kaunitz – Biografie in Porträts*, enables the reader to get to know Kaunitz through his interests and also through his portraits. Not only an interest in the fine arts, theatre, literature,

2 For Kaunitz as a patron of various arts see e.g. Jiří KROUPA, *Wenzel Anton, Prince Kaunitz-Rietberg: From „Curiosité“ to Criticism of Art*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada uměnovědná (F)*, vol. 45, no. 40, 1997, pp. 7–58; IDEM, *Václav Antonín Kaunitz-Rietberg a výtvarná umění. Kulturní politika nebo umělecký mecenát?*, *Studia comeniana et historica* 18, 1988, pp. 71–79; Jana FRANKOVÁ, *Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg and his Grand Tour – A Source for his Future Musical Patronage?*, in: Rudolf Rasch (ed.), *Music and Power in the Baroque Era*, Turnhout 2018, pp. 319–342; Rahul MARKOVITS, *L'“Europe française”, une domination culturelle?*, *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 67, 2012, no. 3, pp. 539–573 (in English as “French Europe”, *a Form of Cultural Domination? Kaunitz and French Theater in Eighteenth-Century Vienna*, transl. Michèle R. Greer), etc.

philosophy, and sciences, but also, for example, in horses and everything connected to them – all these things formed Kaunitz's personality, which was reflected in his patronage of various artists and projects and his own self-representation as well.

The core of the book is the second chapter, *Aktionsfelder der Kulturpolitik*, which is also the longest one. Attention is focused on several major topics (Kaunitz's influence on the (French) theatre, artistic education, the planning and development of the city of Vienna and museums and galleries; the same goes for selected Habsburg dominions that have not yet received much attention in this context). Kaunitz was known to be a passionate art and theatre lover (though, of course, this was not only specific to him but was a pan-European phenomenon among the educated society of that time).

Thanks to his position as a state chancellor, the Prince could and did influence many things and in his case his personal interests and concern for the common good were closely intertwined, since he saw the French theatre as a "school of good manners and good taste" and he himself set an example. He also became a patron of many architectural achievements and interventions (Doppeltheater, the Schönbrunn gardens, etc.), in which he drew on the experience gained during his travels. He applied a similar approach to building and supporting numerous schools, universities, and fine arts academies; the same goes for the people involved (artists, scholars, writers, musicians,

dancers, etc.). It is not only the case of the Viennese Kupferstecher Akademie, one of the centres of cultural exchange. He also liked to "experiment" in the Habsburg provinces of Lombardy and Belgium and realise his visions there (which was not always possible in Vienna) when, in collaboration with the Habsburg governors, he supported various reforms and innovations and the founding of academies. Parallel to the provinces, reforms were also carried out in Austria. The building and new organisation and presentation of the Imperial Gallery in the Belvedere, newly opened to the public to serve as another educational institution, is an interesting example of how Kaunitz's own interests sometimes overshadowed the Imperial or public ones – some of the works of art from the property of the abolished Jesuit order, initially intended for the gallery in the Belvedere, intrigued him so much that he preferred to enrich his own collection rather than the Imperial one.

In the last chapter, *Kulturpolitik der Aufklärung*, the author reflects on how we can actually characterise "cultural politics" and reminds us that this topic has not been explored much for the Age of Enlightenment. A great inspiration for Kaunitz during his stays in France was Jean-Baptist Colbert, whose ideas he was quite influenced by; however, his own concept was more complex. In the Age of Reason cultural politics became one of the important instruments of state power and even the arts or sciences were meant to serve the common



good. Kaunitz became probably the most prominent personality in this respect, thanks to his position, exquisite taste, and also his numerous contacts. His social information network (not only professional agents, but also his relatives, friends, artists, intellectuals, etc. became his informants) was extremely extensive and varied; it truly represented his power base and also acted as a base for the transfer of ideas, knowledge, persons, or objects spreading throughout Europe. These transfer processes and the contacts involved are described in detail.

As can be seen from a brief summary of several points of the content of the book, the publication brings us complex and very rich insights not only into Kaunitz's personality and cultural politics, but also into many more related and equally interesting topics, based on extensive and detailed research but still written in a readable way. At the same time the former idea of the Prince as an incorrigible Francophile, relativised only in some recent works, is corrected and explained. Although Kaunitz's sympathies for everything connected to France were unquestionable, what was much more important for him was his self-representation as a cosmopolitan nobleman with a refined and elite taste (French influences, but also Italian and other ones, just happened to meet these expectations), as well as genuine concern for the common good in many aspects, since – in his opinion – the public had to be educated further about what good taste and good manners mean.

There are only a few suggestions for considerations or changes that could possibly be helpful. As mentioned above, the number of citations from archival sources is substantial and in some cases these citations are quite extensive. Except for one short remark in an endnote announcing that “the quotations from the sources were kept in their original language and unchanged” (p. 13, endnote 30) there is no other information about how the transcriptions proceeded. The reader may be suspicious of whether there were really no interventions in the original, since the use of capital letters, accents, or punctuation marks was very inconsistent at that time (for example, the French articles *le, la, les* were often written with capital letters, but in the publication are unified according to today's rules). Some sort of further explanation, short editorial rules, or references to literature on this subject would therefore have been helpful.

At the same time, it could be taken into consideration whether the citations should not be translated from their original language, mostly French but also Italian, at least in the endnotes, while keeping the original in the main text, even though it would mean that the publication would be more voluminous. It would be very useful for the reader, since in terms of their language skills not everyone is able to sufficiently appreciate eighteenth-century French and Italian. It is a pity because the citations were chosen very appropriately' they contain

a great deal of interesting information seen through the eyes of contemporaries and in some cases almost whole letters are transcribed (e.g. Kaunitz's letter from 1792, pp. 134–136).

In the quotations and in the main text we can often see the wrong mark for an apostrophe; sometimes two different forms of the apostrophe are used in one sentence or one citation (e.g. one – wrong – apostrophe mark on p. 130: “cour d'honneur vor der Hofbibliothek”, or e.g. two different apostrophe marks in one citation on p. 128: “Mais dans l'un & l'autre cas, il encourage les arts, il fait circuler l'argent, & rien ne se perd dans ses entreprises.” etc.). It is not a very important detail, but it can still catch the eye of the reader.

There are numerous diplomats mentioned in the publication, since they represented a crucial part of Kaunitz's social information network. As we can use the same term for envoy and ambassador in German (Botschafter) and also because of the lack of any other explanation, the confusion of these functions can easily happen (especially for some less well-known diplomats: for example, Marquis Emmanuel Marie Louis de Noailles was an ambassador, not an envoy to the Viennese court, here mentioned in this context, e.g. on p. 253, endnote 171).<sup>3</sup> Therefore, some detailed explanation would be appropriate – it should be clear to the

reader whether what is meant is the highest diplomatic function (ambassador) or some other office. Even with such well-known persons as Count Florimond Claude de Mercy-Argenteau, Kaunitz's successor at the French court, who was not an envoy to France, but an ambassador,<sup>4</sup> or Kaunitz himself, who was also an ambassador to France,<sup>5</sup> it should therefore be clear what office they held.

Despite these minor comments, the book is a very refreshing and colourful probe into the themes that are presented. It is a great source of inspiration and numerous pieces of useful information for researchers in various fields (art history, history, musicology, etc.) and it definitely deserves readers' attention.

**Mgr. Lenka Švandová Maršálková, Ph.D.**

Lenka.Marsalkova@atlas.cz

3 Cf. Otto Friedrich WINTER (ed.), *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden 1648, III. Band (1764–1815)*, Graz – Köln 1965, p. 114.

4 Cf. *Ibidem*, p. 74.

5 Friedrich HAUSMANN (ed.), *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648), II. Band (1716–1763)*, Zürich 1950, p. 62.

**Jiří HRBEK a kol., *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*, Praha, NLN, s. r. o. ve spolupráci s Historickým ústavem AV ČR v. v. i. 2021, 625 s. ISBN 978-80-257-2315-9.**

Habsburským panovníkům, zejména pobělohorským, čeští historici nikdy příliš zájmu nevěnovali, zřejmě proto, že Habsburkové byli vnímáni jako představitelé vnuceného režimu, pod nímž Češi „tři sta let úpěli“. Změnu přinesl teprve rok 1989, ovšem ani dnes výsledky české historiografie na tomto poli nelze srovnat např. s tím, co přineslo bádání o české šlechtě, nebo co přinesl v zahraniční literatuře zájem o osobnosti jednotlivých panovníků i o principy fungování panovnické moci obecně. Přispět k zaplnění této mezery se pokusil kolektiv autorů vedený Jiřím Hrbkem v kolektivní monografii nazvané *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*. Autorům přitom nejde o biografickou encyklopedii, ale o osvětlení způsobu, jakým habsburští panovníci na českém trůnu realizovali svou úlohu českých králů, a to v době, kdy panovník trvale v Čechách nesídlil. Kladou si především otázku, jak byla ukotvena jejich moc v jejich nepřítomnosti i v době, kdy navštívili české království, jakými prostředky legitimizovali svoji moc při konkretizaci obecných monarchických principů, tvořících právní rámec jejich vlády, jak probíhala reprezentace panovníka v rámci oslav významných bodů jeho života i v rámci jednotlivých druhů umění od hudby a divadla až k výtvarnému umění i jak vypadala každodennost panovnických návštěv, kdy se s konkrétním panovníkem

setkávala široká veřejnost „na vlastní oči“. Obecný princip monarchického panství je tak čtenáři formou jakési kolektivní biografie postupně představován ve svých nejrůznějších konkrétních projevech a panovník se přitom před očima čtenáře postupně mění v člověka.

Monografii zahajují Jiří Hrbek a Jiří Mikulec rozbořem ideového a právního rámce legitimizace panovnické moci. Vycházejí při tom z předpokladu, že panovník, který nechtěl svou moc trvale opírat o násilí, musel získat uznání od těch, kterým vládl. Dělo se tak, jak dokládají, zejména za pomoci teologie, historie, právní teorie a nejrůznějších forem vlastní prezentace. Svůj text proto autoři zahajují analýzou sporu o volitelnost či dědičnost českého trůnu. Jak ukazuje J. Mikulec, názory zastávající dědičnost české královské hodnosti se opíraly nejrůznější právní ustanovení včetně habsburských domácích předpisů, opačný názor o politickou praxi a o historickou argumentaci. V historii však hledali oporu i Habsburkové, zejména využitím tradice přemyslovské, zvláště svatováclavské, a lucemburské. Od sporu o dědičnost či volitelnost přecházejí autoři k poměru Čech, respektive českého státu, k říši. Důkladně přitom dokumentují vývoj názorů na tuto otázku v dobové historiografii od Goldasta až po Pelcla i státnickou praxi, a to v širokém zahraničněpolitickém kontextu.

Shromazďováním argumentů pro a proti poněkud připomínají Pavla Stránského. I oni, stejně jako on, nijak nezvýrazňují vlastní stanovisko, které ostatně není příliš zřetelné, ani pokud jde o recentní názory Petra Vorla, které by si zasloužily větší pozornost. Některého čtenáře neznalého např. prací Valentina Urfuse a zatíženého tradičními stereotypy, přitom možná překvapí doklady o tom, že názory o nezávislosti Čech na říši byly ve zkoumaném období vlastní i Habsburkům. Třetím okruhem probíraným v úvodní části je vztah panovníka a stavů. Autoři nezatěžují text zbytečnými úvahami, jestli šlo o absolutismus či nikoliv, ale ukazují reálnou praxi, a to především na úrovni panovník – zemské instituce. Poměrně málo místa – podle mne ke škodě věci – ale věnují pronikání státní moci do „nižší sféry“, tedy krajů, měst a panství.

Další část práce je věnována symbolické reprezentaci panovnické moci v Čechách, důležité i proto, že tu panovník v daném období pravidelně nesídlil. Jsou tu postupně analyzovány jednotlivé způsoby panovnické reprezentace a obecně komunikace mezi panovníkem a obyvateli Čech. O hudbě tu zasvěceně pojednává Marc Niubo. Vzhledem k nestejně důkladnému zpracování jednotlivých oborů hudebního života té doby u nás zvolil metodu sond do hlavních žánrových oblastí – duchovní hudby a opery. Jeho rozhodnutí má svou logiku a plně je respektuji. Je jen škoda, že alespoň několika větami nezmínil tvorbu písňovou, zejména písně z doby slezských válek, které vytvářely v širokých vrstvách pozitivní obraz Marie

Terezie. Marc Niubo tuto funkci v krátké poznámce připisuje jen tzv. hanáckým operám. Tento výklad je ovšem sporný. Tzv. hanácké opery s tematikou slezských válek, provozované v klášteře Hradisko u Olomouce, dokonce snad za přítomnosti panovnice, tuto funkci po mém soudu plnit nemohly, protože představení nebyla určena lidovým vrstvám, ale elitám a hanácký element v něm plnil podobnou funkci jako lid v „lidových tancích“ nebo „selských svatbách“ předváděných bavící se aristokracii.

Podobně jako Niubo, ale ještě důsledněji praktikuje výběrový přístup k pojednávání látce Kateřina Bobková-Valentová svou podkapitolu o divadle. Omezuje se vlastně jen na divadlo školské a v podstatě jen divadlo jezuitské. O tom podává zasvěcený výklad, zato jen několika větami zmiňuje divadlo provozované dalšími řády a stranou pozornosti zcela nechává divadlo měšťanské a tzv. lidové. Je to škoda, úvodní výklad o vztahu říše a českého království by např. bylo možno doplnit využitím Komédie o turecký vojně z Košetického sborníku, kde bok po bolu s Turkem svorně bojují za svého panovníka „česká a německá země“. Poslední část oddílu nazvaného Reprezentace představuje výborný výklad Štěpána Váchy o výtvarném umění. Autor tu věnuje pozornost širokému spektru výtvarné tvorby, především portrétům a panovnickým cyklům, residenční habsburské architektuře a církevnímu patronátu a mecenátu, obrazům habsburské zbožnosti, imperiální tradici císařů, sahající až do

antiky, a jejich prezentaci jako českých králů a kurfiřtů.

Poslední, nejrozsáhlejší část práce nazvali její autoři *Každodennost: Panovnická přítomnost v Čechách*. Největší část napsal opět Jiří Hrbek. Najdeme v ní nejdříve podrobné informace o technickém a organizačním zajištění panovnických cest do Čech, jako byla péče o komunikace, ubytování, zajištění stravy i bezpečnosti na cestách, ale také výklad o nákladech na tyto aktivity. Poté následují vrcholné okamžiky cest, jakými byly návštěvy měst, holdování, korunovace, setkání různých panovníků. Hrbkův výklad o těchto záležitostech doplňuje Jiří Mikulec pojednáním o pobožnosti habsburských panovníků a jejich projevech v duchu tzv. „*pietas austriaca*“, načež se ke slovu opět vrací Jiří Hrbek a ukazuje, jak vypadaly panovnické zábavy a jakým způsobem panovník trávil volný čas. Na závěr pak Martina Ondo Grečenková dokládá hlubokou změnu v chápání smyslu panovnických cest u Josefa II., pro něhož se staly projevem služby státnickému dílu, a přidává i výklad o kultu Josefa II. jako lidového císaře. Autorka se domnívá, že historiky o setkáních tohoto panovníka s obecným lidem a jeho dobrých skutcích vycházely z dobových sbírek anekdot a udržely se až do naší doby. Jak ale ukázali etnografové, byly z velké části mladšího původu, postupně se formovaly v 19. století vlivem kalendářových historek, čítanek apod. Záznamy lidových podání o císaři Josefovi z první poloviny století téměř neexistují, nejvíce jich pochází z doby kolem roku

1881, kdy rakouští liberálové oslavovali Josefa II. jako reformátora, ale i centralistu a germanizátora. Z této doby také pochází většina jeho pomníků, které se vesměs stavěly jen v německojazyčných oblastech, což autorka zcela pomíjí.

Každodennost je sice dnes oblíbeným tématem historického výzkumu, ovšem zároveň pojmem poněkud mlhavým, bez jednoznačného obsahu a rozsahu. Nemá proto smysl vytýkat autorům, že tam i onde něco opomenuli. Např. pobyt Leopolda I. v Pardubicích roku 1680 nabízel jistě více, než Jiří Hrbek do svého výkladu zařadil, zajímavá byla např. karanténní protimorová opatření ve městě i v kladrubsém hřebčínu. Ne zcela přesné je Hrbkovo líčení reakce poddaných komorních panství na příjezd Leopolda I. roku 1679. Autor zná jen podání petice pardubickými měšťany, ale zcela mu uniklo, že na příjezd reagovali petičními akcemi a robotní renitencí vesničtí poddaní několika komorních panství, zejména Zbiroha, Poděbrad, Pardubic a Kolína. Jejich stížnosti přitom mířily proti břemenům souvisejícím s pobytem panovníka v Čechách (nadhánění zvěře při honech, obstarávání viktualií a nucený zpětný odprodej předražených nespotřebovaných potravin), ale také jako na jiných panstvích proti robotám obecně. Celé hnutí je velmi dobře dokumentováno v edici Elišky Čáňové k nevolnickému povstání 1680 (včetně starší literatury). U Josefa II. by po mém soudu zase zasloužila zmínku nejen orba u moravských Slavíkovíc, ale i sečení ovsu u českého Kunštátu (Orlického

Záhoří). Podobně oddíl o výtvarném umění by bylo jistě možno doplnit výkladem o zajímavé nástrojní malbě v plzeňské radnici, oslavující Karla VI. jako vítěze nad Turky a dalšími nepřáteli. Takovéto výtky nebo doporučení však postrádají hlubší smysl, protože rozšířením o další detaily by dílo nijak zásadně na kvalitě nezískalo. Je nutno naopak ocenit, že věcných nedopatření nebo nepřesných vyjádření je v práci skutečně minimum a vesměs jde o drobnosti. Např. autorem Osudu trůnu habsburského (s.10) byl i František Svátek (jen jeho jméno nesmělo být zmíněno), Žebrák nebyl městečko, ale komorní město (s. 118). Podobně tvrzení, že OZZ a Koldínův zákoník byly závaznou normou pro všechny soudní instance s výjimkou krále (s. 83) nebere v úvahu duchovenstvo, Židy a do značné míry ani poddané, pro něž právní normy vydávaly jejich vrchnosti. To však jsou ale pouhá

formulační nedopatření, nikoliv vážné věcné chyby.

Jako celek si dílo Jiřího Hrbka a jeho kolegů zasluhuje uznání za promyšlenou koncepci, nápaditost, věcnost, fundované závěry i vynikající výběr obrazových příloh. Poučení a inspirování zahraniční literaturou, zejména historicko-antropologickými pracemi, kladou autoři před čtenáře otázky, které starší bádání ponechávalo stranou svého zájmu, jejich výklad je věcný, prostý jakékoliv ideologizace, která se vzhledem k tématu nabízela, přitom čtivý. Ocenit je třeba i to, že se autoři nespokojili s pouhým shrnutím dosavadní literatury, ale že se jejich práce zakládá do velké míry na archivním výzkumu. Studiu panovnického majestátu u nás tak otevřeli nové obzory.

**prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.**  
Eduard.Maur@ff.cuni.cz

**Pavla STÁTNÍKOVÁ – Olga FEJTOVÁ a kol., *Praha 1580–1680. Místo konfesijních střetů*, Praha, Muzeum hlavního města Prahy 2021, 458 s. ISBN 978-80-87828-60-1.**

Události v Čechách na počátku tzv. třicetileté války (1618–1648), kdy po vojenské porážce stavovského povstání v českých zemích (1618–1620) vítězná španělsko-habsburská katolická strana uspořádala na Staroměstském náměstí v Praze exemplární popravu 27 českých šlechticů a měšťanů, patří ke klíčovým okamžikům raně novověkých dějin

střední Evropy. Interpretace těchto událostí je zásadním východiskem k poznání následného vývoje celoevropských válečných událostí i poválečné konsolidace habsburského soustátí. Naprostá většina zásadních politických rozhodnutí i symbolických událostí, probíhajících v té době v Čechách, je spjata s Prahou jako hlavním městem Království

českého a dlouhodobou císařskou residencí. Po několik desetiletí, které třicetileté válce předcházely, byl právě Pražský hrad a konglomerace několika městských celků, které jej obklopovaly (Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany), jedním z nejvýznamnějších evropských center politické moci, finančnictví, vědy a kultury. A také prostředím, kde vedle sebe s větší či menší mírou tolerance žili příslušníci prakticky všech tehdy formálně definovaných křesťanských konfesí i početná komunita židovská. V tom se Praha zásadně odlišovala od všech tehdejších srovnatelně významných evropských měst, ve kterých už v důsledku procesu tzv. konfesionalizace takto nábožensky pestrá komunita nenalézáme.

Důvodů bylo více. Za hlavní můžeme považovat dvě okolnosti, kterými se tehdejší pražské prostředí vymykalo podmínkám v okolních zemích:

První z nich byla dlouhodobá existence pražského císařského dvora. Císař formálně vládl celé Římsko-německé říši, bez ohledu na to, zda se jednotlivé její části v procesu konfesionalizace vymezovaly jako území katolická, luteránská či kalvínská. Se všemi říšskými světskými a církevními knížaty a městy potřeboval císařský dvůr efektivně komunikovat. Od přelomu 16. a 17. století, kdy se fakticky rozpadl systém říšských sněmů jako hlavní politické platformy uvnitř říše, představoval pražský císařský dvůr jedno z hlavních center, kde mohlo v rámci nábožensky již znesvářené Evropy docházet k politickým jednáním napříč konfesemi.

Druhým důvodem byla svébytná konfesijní tradice českého prostředí, ve kterém bylo dlouhodobě v praxi aplikováno politicky vynucené soužití více konfesí. Jednalo se o důsledek náboženských válek 15. století. Konkrétní formy tohoto soužití se v průběhu generací měnily, ale samotný princip zůstával stejný: forma vyznávané křesťanské víry je osobní záležitostí svobodné volby každého jedince. V každodenní praxi nebyla konfesijní situace tak idylická, ale ona základní myšlenka výrazně odlišovala české prostředí už od sousedního území říšského, natožpak od jiných částí západní a jižní Evropy. Tuto odlišnost české konfesijní tradice nedávno velmi dobře vystihl jako snahu o hledání „třetí cesty“ americký historik českého původu Zdeněk David (*Finding the Middle Way: The Utraquists' Liberal Challenge to Rome and Luther*, Washington 2003).

Toto stručné přiblížení obecnějšího kontextu lépe osvětluje, proč je recenzovaná kniha, vydaná Muzeem hlavního města Prahy v roce 2021, tak důležitým publikačním počinem. Zaměřuje se na pomyslný „vnitřní život“ pražských měst a osvětluje důležité detaily, které nelze postihnout v rámci větších syntetických prací. V jistém smyslu novinkou je časové vymezení léty 1580 a 1680, které ani v české historiografii není obvyklé. V daném případě pochopitelně nejde o konkrétní roky, ale o jasný signál čtenáři, že dané téma je v knize pojato v rámci delšího historického kontextu, který časově přesahuje až do let poválečné konsolidace. Tedy od osmdesátých let 16. století do osmdesátých let 17. století. Z logiky věci by pak těmi přesnějšími roky

mohla být léta 1583 (formální ustavení císařského dvora v Praze za Rudolfa II.) a 1683 (odražení útoku Osmanské říše na Vídeň; teprve po odvrácení této hrozby mohla být Vídeň koncipována jako trvalé centrum habsburského soustátí namísto staršího a do té doby reprezentativnějšího panovnického sídla v Praze).

Kniha je společným dílem devatenácti českých historiků, působících v Muzeu Hlavního města Prahy, v Archivu Hlavního města Prahy a na dalších muzejních, archivních a univerzitních pracovištích i v Akademii věd České republiky. V devatenácti tematicky vymezených kapitolách postihl autorský kolektiv různé aspekty života v pražských městech v jednotlivých fázích výše vymezeného stoletého období.

Podtitul knihy *Místo konfesijních střetů* napovídá, že významná část textu bude věnována otázkám víry a soužití jednotlivých konfesí v prostředí pražských měst. To je jistě logické; pokud by předbělohorská Praha nebyla městem konfesijně pestrým, pak by zde jen těžko docházelo k významným konfesijním střetům. V tom byl i zásadní rozdíl mezi Prahou a ostatními většími českými městy, která se jasně vymezovala buď jako katolická, nebo jako protestantská. Tato specifika konfesijního složení předbělohorské Prahy přibližují studie, věnované na jedné straně menšinové složce katolické (Jan HRDINA – Kateřina JÍŠOVÁ, *Katolická předbělohorská Praha*) a většinové složce protestantské (Ota HALAMA, *Protestantská Praha před rokem 1618*). Na tato obsáhle vymezení výchozí situace pak navazu-

jí studie, zabývající se nejvýznamnějším konfesijním střetem té doby, kterým byla nucená změna víry většiny obyvatelstva (Jiří MIKULEC, *Rozvoj měšťanské zbožnosti v pobělohorské době*), i následné migrační trendy, které měly vedle prvotního exodu velké části nekatolických měšťanů i další následný vývoj, včetně návratu části obyvatelstva (Lenka BOBKOVÁ, *Pražská emigrace a reemigrace v 17. století*). Autoři věnovali pozornost i roli městských elit či příslušnosti významných představitelů vlivné vrstvy pražského patriciátu k jednotlivým konfesijně vymezeným táborům (Olga FEJTOVÁ – Jaroslava MENDELOVÁ, *Pražské měšťanské elity v konfesijních střetech v době předbělohorské a pobělohorské*) a tehdy běžné formě mezikonfesijní komunikace tištěnou a obrazovou formou (Olga FEJTOVÁ, *Kniha a knihtisk – médium měšťanské společnosti a prostředek konfesijního boje*; Jiří LUKAS, *Slovo a obraz jako součást dobové propagandy*; Michal ŠRONĚK, *Umění ve službách konfesí v městech pražských*). Z hlediska hlavního tématu knihy téma konfesijních střetů završuje studie, věnovaná projevům náboženského citění v následné fázi po důsledné rekatolizaci hlavního centra království, a to s důrazem na roli náboženských bratrstev a katolických slavností v rámci upevňování nových konfesijních pořádků (Jiří MIKULEC, *Rozvoj měšťanské zbožnosti v pobělohorské době*).

Praha byla také místem významných vojenských střetů té doby, které byly vyvolány konfesijními záminkami, ať již se odehrály v těsné blízkosti pražských měst (bitva



na Bílé hoře) či přímo uvnitř městských aglomerací. Zásadním klíčem k vyhodnocení role pražských měst je pochopení politických souvislostí a role pražských městských elit na samotné organizační struktuře stavovského povstání (Václav LEDVINKA, *Stavovské povstání a pražská města*), stejně jako aktivní účast pražských akademických univerzitních elit, pro které znamenal následný vývoj také zásadní změnu (Marek ĎURČANSKÝ, *Pražská univerzita a školství před bitvou na Bílé hoře a po ní*). Čtenář je následně uveden do širšího kontextu role Prahy v celém válečném konfliktu (Radek FUKALA, *Města pražská ve víru třicetileté války*) a vojenského potenciálu pražských měst v době bitvy na Bílé hoře (Vítězslav PRCHAL, *Bílá hora. Podivná bitva před branami města v obraze dobové (vojenské) kultury*). Z městských dobových pramenů vychází metodicky inovativní studie, zaměřující se na bezprostřední odraz válečných událostí v dobové městské mentalitě (Pavla STÁTNIKOVÁ, *Strach v pražských městech za třicetileté války... kvůli Švédům a moru se nekonalo...*), podobně jako nově koncipovaná analýza ekonomických důsledků, které přinesly pražským městům i jednotlivým skupinám městského obyvatelstva jak bezprostřední pobělohorské konfiskace, tak i následný dlouhodobý válečný konflikt (Václav LEDVINKA, *Hospodářské důsledky Bílé hory a třicetileté války*).

Další součástí života pražských měst v sledovaném časovém úseku analyzují studie, zaměřené na problematiku výrobního potenciálu a jeho struktury (Zlata PROK-

ŠOVÁ BRÁTKOVÁ – Jiří SMRŽ, *Řemesla a cechovní organizace v městech pražských v dobách konfesijních střetů*) a právního prostředí, ve kterém se tehdejší pražští měšťané pohybovali (Petr KREUZ, *Právo a soudnictví v pražských městech. Odras bělohorských událostí v právním postavení pražských měst a ve fungování jejich soudnictví*). V knize je věnována pozornost i hmotné kultuře pražské patricijské vrstvy (Magdalena RUDOVSKÁ, *Přepych, komfort a reprezentace – renesanční mobiliář v příbytcích pražských měšťanů*) a také změnám vnějšího přírodního prostředí, které vývoj pražských měst v průběhu 17. století provázely (Jana BĚLOVÁ, *„Krajina“ měst pražských a jejich zázemí, její proměna v 17. století*).

V jedné knize autoři pochopitelně nemohli postihnout úplně všechn kontext vývoje tak významné lokality, jakou byla renesanční a raně barokní Praha. Takto koncipovaná kniha, která sleduje jednotlivé složky městského života v delším časovém horizontu, přináší nový pohled na řadu aspektů dějinného vývoje. V rámci vývoje pražských měst nedošlo hned po bitvě na Bílé hoře k přerušení vývojové kontinuity v důsledku konfesijních represí. Residenční i ekonomický potenciál Prahy jako jednoho z klíčových center habsburského soustátí zůstal zachován i v době válečné a v prvních poválečných desetiletích, i když v kontextu obecného střeoevropského ekonomického a populačního úpadku, vyvolaného dlouhodobým válečným stavem.

V knize podle mého názoru absentují dvě důležitá „pražská“ témata. Ale i to má svoji logiku, neboť v jejich případě bělohorská porážka přinesla fatální ukončení těchto aktivit bez významné návaznosti v době válečné a poválečné: Předbělohorská Praha byla významným evropským finančním centrem s rozvinutou sítí úvěrových aktivit, využívajících také velmi pokročilou kapitalizaci celé české ekonomiky té doby. To se týkalo finančních podnikatelů křesťanských i židovských. Tuto roli už Praha v pobělohorském období nikdy nehrála. Druhým fenoménem předbělohorské Prahy, který neměl žádnou kontinuitu v pozdějších letech, byla existence významného centra základního vědeckého výzkumu. Ten byl sice primárně spjat s prostředím císařského dvora, ale výrazně přesahoval i do života městského. I tyto aktivity souvisely s existencí konfesijně tolerantního prostředí a mimořádný rozvoj přírodních a technických věd (v kontextu dobových možností), jaký lze dokumentovat v předbělohorské Praze, našel svoje pokračovatele až v raně

osvíceneckém prostředí v jiných částech západní Evropy.

Čtyřsté výročí významných tragických událostí českých dějin (bitva na Bílé hoře 1620 a poprava 27 představitelů domácí politické elity 1621) prožívala česká historiografie v prostředí zásadních omezení vědeckých, výstavních i konferenčních aktivit, které s sebou přinesla celosvětová pandemie. I z těchto důvodů byla těmto výročím obecně věnována menší vědecká i mediální pozornost, než by si jinak zasloužila. Trvalou hodnotu si však uchová několik publikačních počínů, které byly v této souvislosti realizovány. Myslím, že recenzovaná kniha patří k tomu nejlepšímu, čím česká historiografie v době vzpomínaných výročí přispěla k výzkumu tohoto klíčového období českých dějin.

**prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,  
Univerzita Pardubice  
petr.vorel@upce.cz  
ORCID: 0000-0002-6452-479X

**Carlo GINZBURG, *Pierovo tajemství*, Praha, Argo 2020, 197 s. ISBN 978-80-257-4311-7.**

***Jak vyvolat husí kůži u datování renesanční malby? Carlo Ginzburg, historik, teoretik a „kriminlista“ opět na scéně.***

V knize *Pierovo tajemství*<sup>1</sup> přineslo nakladatelství Argo podivuhodné téma od

podivuhodného badatele: Carlo Ginzburg není profesí historik umění, což i sám úzkostlivě zdůrazňuje, přesto se vrhá do tématu na první pohled uměnovědního. Ústředním tázáním jeho knihy je problém datace vy-

1 Z italského originálu (Carlo GINZBURG, *Indagini su Pietro*, Torino 1994<sup>3</sup>) přeložila Hana Voráčková.

braných maleb Piera della Francesca, k níž chce dojít na základě dvou paralelních zkoumání, a sice propojením ikonografické stránky Pierových děl s informacemi o zadavateli těchto děl. Ginzburg se netváří jako přední znalec uměleckého slohu slavného Piera a jeho současníků. Zabývá-li se ikonografickou stránkou maleb a sleduje-li proměny malířského stylu umělce, architektonické prvky v dílech obsažené nebo použití perspektivy aj., vychází ze závěrů a hypotéz jiných badatelů – odborníků na dějiny umění. Podle jeho prověřování každé podrobnosti, zmíněné, byť jen letmo v citovaných uměnovědných dílech, je nicméně patrné, jak přepečlivě si Ginzburg připravil pramennou základnu a jak dobře oblast dějin umění ovládá. Jeho hlavním pramenem v tomto směru je zkušený znalec italské renesance Roberto Longhi, ale v potaz jsou brány všechny další interpretace Pierových děl, sahající od 19. století až do 90. let 20. století, kdy vyšlo zatím poslední (autorem doplněné) vydání knihy o Pierovi della Francesca.

Carlo Ginzburg tedy při sledování ikonografické stránky vychází z uměnovědných prací kolegů, kriticky je čte a upozorňuje na limity, na které naráží i ti nejuznanější badatelé jako např. Longhi, spolehnou-li se pouze na výpověď uměleckého slohu a nezohlední-li další rozměry Pierova díla. A právě v tomto bodě vnáší Ginzburg do bádání svůj osobitý rukopis: Čte velmi detailně a opakovaně uměnovědné argumenty a sám si pro sebe definuje slabá místa, která narušují důvěryhodnost celku. Na tuto uměnovědnou základnu detailně popisující malířovu iko-

nografii a stylistiku pak nanese další vrstvu historického bádání, a sice zkoumání potenciálních zadavatelů Pierových prací. Pátrání po Pierových mecenáších je plně propojeno s obsahovou stránkou jeho děl, protože zadatelovo přání a touha zvětšit určité sdělení a politicky prezentovat sebe či svou rodinu byly určujícími hybateli Pierova malířského vyjádření – od volby tématu až po nejmenší detaily obrazů. Osudy, politiku i společenské funkce mecenášů považuje tedy autor za témata stejně podstatná, jaká představuje ikonografie – chce-li lépe porozumět Pierovu uměleckému vyjádření.

V tázání po mecenáších už promlouvá ke čtenáři Ginzburg-historik, beroucí na sebe opět podobu kriminalisty, ochotného znovu a znovu prověřovat všechny detaily obsažené v pramenech a zasazovat je do mozaiky Pierova příběhu. Ponechává si přitom stále svobodu přeskládat mozaikové kamínky, pakliže by se objevily nové skutečnosti a závěry. Čtenář je tak po celou dobu četby držen v napětí. Je vtažen do podrobných Ginzburgových myšlenkových pochodů (které autor dokáže rovněž popsat jako napínavé vyprávění), sleduje jeho kritické hodnocení závěrů dřívějšího bádání, dochází spolu s ním k hypotézám. S nimi se čtenář seznamuje stejně zaujatě jako s jejich přepracováním či úplným popřením, ke kterému Ginzburg dochází leckdy již v samotném textu knihy nebo ve svých dodatcích ke knize z pozdějších let (reagujících na vědeckou debatu, kterou sám rozvířil). Jeho uhrančivý styl psaní, s nímž vtáhne čtenáře do svých myšlenek

a váhání, přináší do tohoto historického textu napětí vpravdě detektivní, které umí ještě kulminovat a vyvolat až pocit mrazení (Ginzburgovo konstatování „*mladík je mrtvý*“ vyvolá pocit husí kůže i bez dramatické hudby, kterou si zpravidla vypomáhají filmové detektivky).

Ginzburg staví své zkoumání děl Piera della Francesca a role potenciálních mecenášů zejména na detailech maleb a na drobných poznámkách, lapených v pramenech různého druhu. Detaily, zdánlivé nepodstatnosti a malé příběhy jsou Ginzburgovou vášní a vlastně i odbornou specializací. S tímto svým mikrohistorickým zájmem pozoruje Pierovy malby takřka s lupou v ruce, aby mu neunikly nejmenší drobnosti jako například přesný tvar ušního lalůčku, který se opakuje u několika postav různých Pierových děl, nebo zdánlivé (?) kardinálské cingulum, sotva patrné v záhybech oděvu. Z těchto detailů získává jednotlivé indicie, které mu pomáhají jít dál po cestě pátrání, a zároveň na nich prověřuje i závěry své a svých uměnovědných předchůdců. Tato hndopišská práce nicméně není jediným Ginzburgovým přínosem k tématu. Druhým způsobem zkoumání, které Carlo Ginzburg uplatňuje na Pierova díla, představuje přístup takřka kubistický: Autor nahlíží Pierovy malby z mnoha různých úhlů pohledu zároveň. Vnímá je jako „vícerozměrné“, čili jako výpovědi o mnoha různých situacích, motivacích, zkušenostech a možná i náhodách, které vstupují do uměleckého provedení malby. Prověřuje tak detailně například itineráře malíře i jeho potenciálních

mecenášů či osob, které mohly být zobrazeny na Pierových malbách, čte malby různorodými interpretacemi podle různě stanovených let jejich vzniku. Zejména však bravurně kombinuje prameny ikonografické s psanými a dochází tak k potvrzení nebo vyvrácení pokusů o rekonstrukci Pierova pracovního procesu. Zkoumané malby jsou tak v Ginzburgově očích v neustálém pohybu, jejich příběh nekončí a nekončí ani historikova práce. Tento dojem umocňuje i specifické doplnění knihy o 4 dodatky, které autor doplňoval do opakovaných vydání svého textu a zapracoval do nich své reakce na odbornou kritiku a debatu, kterou jeho kniha vyvolala. Jeho dodatky přinášejí další přehodnocení závěrů, další zkušenosti limitů historického bádání ale i další možnosti interpretací (zejména druhý dodatek považuji za klíčový pro knihu). Jejich efekt nicméně nepřináší zmatek nebo popření toho, co bylo dříve řečeno – spíše vnáší do Ginzburgova „kubistického“ pátrání po Pierovi další úhly pohledu a potvrdí jeho mezioborovou „časoprostorovost“.

Téma je to vskutku cele italské, detailně uměnovědné, nesmírně minuciózní. Při prvním pohledu do textu si možná čtenář položí otázku, proč vlastně vychází taková kniha v českém překladu v edici historických prací. Vždyť tentokrát nepojímá žádný významný či objevný společenský fenomén, nepojednává o specifickém prostředí konkrétních osob a jejich světa s hlubokým pochopením jejich myšlení, jak jsme u tohoto badatele zvyklí. Ginzburg nicméně vzápětí přesvědčí čtenáře o tom, že má i v tomto

případě co sdělit a čím poučit: Ve svém díle o Pierovi della Francesca ukazuje čtenáři, že historikovým cílem nemusí být nutně barvitě vykreslení určité události nebo jevu, ale že ziskem a cenným výstupem historikova bádání může být i sama jeho badatelská cesta k němu. Jeho brilantní práce s historickými prameny a zájmem o každý detail, jeho umění opustit své závěry a formulovat nové nepůsobí ani školácky, ani lehkomyšlně, protože právě v tomto procesu se čtenář mnohé dozvídá a mnohému učí (méně ze zdrojů faktografických, maximálně však v oblasti kritického myšlení). Ginzburg tak do textu své knihy přenáší proces učení, který aplikuje na své univerzitní studenty (ty vystavuje ještě většímu tázání a zpochybňování, a ještě dokonaleji je přivádí do slepých uliček, aby demonstroval limity historického poznání a provokoval ke kritickému myšlení). Z Ginzburgova výletu mezi humanisty v knize *Pierovo tajemství* (doslovně „Pátrání po Pierovi“) si tedy čtenář odnese dvojí: I tentokrát získá dílčí náhled do myšlení lidí té doby, do jejich víry a zacházení se symboly (srov. například *mensa a mensura Christi*). Mnohem silnější zkušeností s knihou je mu však vhléd do posuzování a vážení historických argumentů, do síly a slabosti hypotéz, do obezřetného kombinování premis, které s ním Ginzburg sdílí (nevýhodou italského tématu je jistě fakt, že český čtenář takřka nemá přístup ke Ginzburgovým pramenům a nemůže tedy jeho práci s nimi ověřit). Případně pochybnosti nad tím, zda má smysl vydávat tento typ knihy v českém překladu, tedy

uzavřeme následujícím konstatováním: Pouhé tázání se po dataci Pierových děl by bylo samo o sobě málo zajímavé pro všechny, kdo nejsou odborníky na dějiny renesanční malby poloviny 15. století, a ustrnulo by v odborné debatě několika málo zúčastněných. Mistrné postavení této otázky jako historického i metodologického problému a jeho ještě mistrnější zpracování však již za vydání textu v českém překladu jistě stojí.

Mrzí mě, že však musím vyslovit i jedno velké „ale“ na adresu českého vydání. Překlad i jeho jazyková redakce nenabízí českému čtenáři zcela bezproblémový zážitek z četby. V textu tu a tam narazíme na nejasné věci, nesouvislá konstatování či přímo jasné chyby. Překladatelka Hana Voráčková dostala na svůj pracovní stůl opravdu těžký kus textu, s nímž se musela popasovat – vezmeme-li v potaz jak širokou zásobu specifické terminologie, tak i skutečně nesnadnou hloubku, do níž se Ginzburg svými hypotézami noří. Nemohu bohužel porovnat text originálu, s nímž překladatelka pracovala. Z letmého pohledu do (evidentně) jiného vydání, které se mi dostalo do rukou, však zjišťuji, že se do překladu dostaly nešťastné chyby, někdy způsobené nedostatečným vhlédem překladatelky do historického tématu (např. originální věta „fu legato *a latere* per Bologna“, přeložené nejasně jako „byl spojen *a latere* s Bolognou“ ve skutečnosti znamená „byl legátem *a latere* pro Bolognu“, s. 53). Překladatelka by však měla mít za zády podporu českého redaktora či redaktorky, který by ji upozornil, když už ne na historické,

pak alespoň na jazykové a sémantické nesrovnalosti. Redaktor či redaktorka však v tomto směru rovněž nepředvedli potřebně fundovanou práci. Mezi nejvýraznější nedostatky textu se tak dostává zmatek ve jménech Pierových současníků (Giovani da Piamonte bývá i Giovanni da Piemonte), autorů sekundárních prací (Laurie Schneiderová se o pár řádků níže stává jistým Schneiderem, s. 51), chyby v drobnostech jako jsou měrné jednotky a další. Jistým nekonfortem jsou i občasné italské formy v češtině, ať už slovtvorné či syntaktické („inspirát“) a nejasné vyznění vět, kde evidentně utekl smysl. Je mi skutečně líto, že

text, který ve své originální podobě vykazuje takovou preciznost myšlení a vyjádření, se v české verzi potýká s nepřesnostmi. Není snadné přecházet tato místa a tyto nedostatky s lehkostí. Ginzburgovo již 40 let staré *Pierovo tajemství*, které se nyní dostalo do rukou českých čtenářů, má však tak vysokou hodnotu a uměleckou i odbornou úroveň, že i tyto nedostatky ustojí a svou kvalitu si podrží.

**Mgr. Kateřina Ptáčková, Ph.D.**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,  
Univerzita Pardubice  
katerina.ptackova@upce.cz

**Miroslav NOVOTNÝ – Rudolf SVOBODA – Lenka MARTÍNKOVÁ – Tomáš VEBER – Marie RYANTOVÁ, *Die Diözese Budweis in den Jahren 1785–1850. Das Aschenputtel unter den Diözesen* (= Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte, Band 30), Berlin, Peter Lang 2018, 250 s. ISBN 978-3-631-71853-7.**

**Miroslav NOVOTNÝ et al., *Die Diözese Budweis in den Jahren 1851–1907. Das Aschenputtel unter den Diözesen II* (= Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte, Band 37), Berlin, Peter Lang 2021, 310 s. ISBN 978-3-631-81129-0.**

Kolektiv historiků profesně spjatých s Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích, především s její filozofickou a teologickou fakultou, připravil dvousvazkovou monografii, která pojednává o historii Českobudějovické diecéze od jejího založení v polovině osmdesátých let 18. věku až do počátku 20. století. Kniha, jejíž první díl spatřil světlo světa v roce 2018 a druhý

díl roku 2021, byla vydána v němčině nakladatelstvím Peter Lang. V rámci edičních řad zastřešených tímto nakladatelským domem představuje sledované dílo 30. a 37. svazek série vyhrazené pro příspěvky k církevním a kulturním dějinám.

Navzdory systémové odlišnosti titulních údajů týkajících se specifikace původců textu prvního a druhého dílu je u obou svazků

hlavním autorem a současně vedoucím týmu zúčastněných badatelů Miroslav Novotný. S tímto historikem, dlouhodobě specializovaným především na dějiny školství a vzdělanosti a aktuálně profesně působícím na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty JČU, na knize spolupracovaly jeho kolegyně z téhož pracoviště Lenka Martínková a Marie Ryantová. Členy autorského kolektivu se pak stali rovněž specialisté na církevní dějiny Rudolf Svoboda z Teologické fakulty JČU, svého času tamtéž zaměstnaný Tomáš Veber, nyní činný jako gymnaziální pedagog, a řeholnice Dana Jakšičová, příslušnice Kongregace Školských sester de Notre Dame a zároveň školená historička s badatelským zaměřením na novodobé dějiny ženských řeholních společenství.

První díl mapující nejstarší etapu dějin Českobudějovického biskupství je chronologicky vymezen léty 1785 a 1850. Soustředí se tedy na období vzniku a budování diecéze, utváření a profilování jejích struktur. V úvodu z pera Miroslava Novotného je nejprve objasněno, proč se v podtitulu knihy objevuje metaforické slovní spojení „Popelka mezi diecézemi“. Ve vztahu ke sledovanému církevněsprávnímu celku bylo této formulace použito především proto, že nová diecéze jako produkt reformního úsilí císaře Josefa II. Habsbursko-Lotrinského ve srovnání se staršími biskupstvími nedisponovala významnou majetkovou základnou. Ekonomicky tedy byla do značné míry závislá na příspěvcích od státem kontrolovaného církevního fondu, na čemž nic neměnilo to,

že kromě nich mohla posléze počítat rovněž s dlouhodobou podporou od královského města Českých Budějovic i od šlechtických mecenášů, a sice především od urozců z řad aristokracie vlastníci velkostatky v jižních Čechách (mimořádné místo v tomto ohledu náleželo Schwarzenbergům; k dalším podporovatelům ze starých rodů patřili Czerninové či Buquoyové). Ve druhé části úvodu je předložena bilance dosavadní literatury se vztahem ke zkoumanému tématu a přehled klíčových použitých pramenů.

Následuje čtveřice kapitol, které z různých zorných úhlů představují diecézní historii mezi sklonkem 18. a polovinou 19. věku. V první z nich, již zpracovali Rudolf Svoboda a Miroslav Novotný, je předložen obecný nástin širších souvislostí založení biskupství v Českých Budějovicích a jeho fungování do poloviny 19. století. Vedle rolí státu a církve, respektive vyhraňování jejich vztahu, věnují autoři pozornost myšlenkovým proudům, které do značné míry určovaly ráz takto vymezené doby podílejíce se na usměrňování tehdejší vrcholné politiky i každodenního života. Po jansenismu a josefinismu, jež sehrály nezastupitelnou úlohu při samotném vzniku Českobudějovické diecéze, to byly konzervativní tendence zahrnuté pod pojem restaurace a pak revoluční a nacionálně podbarvené ideje, které se živelně prodraly do popředí v bouřlivých letech 1848–1849.

Ve druhé kapitole, kterou rovněž napsali Rudolf Svoboda s Miroslavem Novotným, jsou nejprve blíže vykresleny předpoklady a okolnosti založení Českobudějovické diecéze a pak její fungování v následujících

více než šesti decenních. Po nástinu církevněsprávních souvislostí zrodu biskupství a vlastního fundačního procesu realizovaného prostřednictvím dvorských dekretů z let 1783–1784 a papežské buly *Cunctis ubique* z 20. září 1785, která tento proces oficiálně završila, sledují autoři prvních třicet „zakladatelských let“. Ty byly – až na závěrečnou dvouletou sedisvakanci – pokryty episkopátem Jana Prokopa říšského hraběte Schaffgotsche svobodného pána z Kynastu a Greiffensteinu (1748–1813). Charakterizovalo je profilování a precizování správy diecéze, formování vzdělávacích institucí, jejichž úlohou bylo připravovat kněžský dorost, a biskupův důraz na prohloubení náboženského života. Další období, vymezené roky 1815 a 1850, je v knize označeno jako „léta vzestupu“. Na biskupském stolci tehdy seděli Arnošt Konstantin Růžička (1761–1845) a Josef Ondřej Lindauer (1784–1850), kteří se vedle problémů s obsazováním míst v duchovní správě vypořádávali s dlouhodobým úpadkem řeholního života a nedostatkem řádového duchovenstva.

Třetí kapitola, již připravili Lenka Martínková, Rudolf Svoboda a Marie Ryantová, nastiňuje správu diecéze. Kromě osobností samotných biskupů Schaffgotsche, Růžičky a Lindauera je zde sledována katedrální kapitula, biskupská konzistoř a konzistoriální kancelář (včetně její písemné produkce), arcipresbyteri a vikáři, ale i farnosti se svým personálním zázemím a různé další složky kléru. Autoři představují tehdejší duchovenstvo mimo jiné

prismatem jeho teritoriálního a sociálního původu, jazykových kompetencí, uplatnění v duchovní správě, ale také mravních kvalit. Prostřednictvím konzistoriálních pramenů dokumentujících sankcionování duchovních dospívají k poznatku, že úroveň kléru v diecézi byla v zásadě solidní a nechyběly zde ani v pozitivním smyslu mimořádné osobnosti; podchytit bylo ovšem možno také jedince, kteří vynikli v opačném směru, jejich působení provázely nepořádky či kontroverze a do – nejenom církevních dějin – se zapsali černým písmem. Samostatný oddíl je v rámci třetí kapitoly po zásluze věnován hmotnému a finančnímu zabezpečení biskupství, tedy naprosto klíčovému problému, s nímž se Českobudějovická diecéze ve sledované době musela vypořádávat. Jakožto jednoznačně nejchudší z českých a moravských biskupství byla nejvíce závislá na státu, což se z čistě ekonomické roviny přenášelo i do dalších úrovní vztahů mezi církevními a světskými autoritami.

V poslední, čtvrté kapitole prvního dílu, zpracované Miroslavem Novotným a Tomášem Veberem, je pak pojednáno o výchově a edukaci duchovenstva. Autoři si všímají jak jeho gymnaziální průpravy, přičemž představují možnosti studia na gymnáziích v jižních Čechách v první půli 19. století, tak vzdělávací úlohy filozofického lycea, které fungovalo od roku 1803 v Českých Budějovicích, a ovšem také zdejšího (léta 1804 vzniklého) biskupského semináře a teologického učiliště. Jmenovaným vzdělávacím ústavům není věnována pozornost pouze z čistě institucionálního hlediska.



Patříčnému zájmu se těší také jejich personální zázemí, tedy především vyučující, mezi nimiž byla nejedna velmi výrazná osobnost s pevným (byť dodnes namnoze nedoceneným) místem v intelektuálních dějinách „dlouhého“ 19. století, ale také studující, u nichž je sledován jejich regionální původ, ale také sociální prostředí, z něhož adepti kněžství vzešli.

Druhý díl knihy, jehož časový záběr ohraničují roky 1851 a 1907, co do své struktury bezprostředně navazuje na první svazek. Základní obsahové členění práce je velmi podobné, což zainteresovanému čtenáři usnadňuje srovnávání vybraných fenoménů mezi etapou, kdy se Českobudějovické biskupství teprve „zabydlovalo“ v církevněsprávní organizaci českých zemí, a dobou, kdy již beze vší pochyby představovalo její etablovanou součást a kdy spolu se svými českými a moravskými protějšky čelilo novým výzvám plynoucím především z měnící se role (katolické) církve ve společnosti. Právě posledně zmíněnému problému se v obecné rovině věnuje začátek druhého svazku, totiž zčásti již jeho úvod (přednostně vyhrazený bilancí dosavadní literatury a představení využitých pramenů), ale zejména pak první kapitola nazvaná *Ein Zeitalter des Unglaubens?*, kde Miroslav Novotný nastiňuje širší kontext relevantních myšlenkových proudů druhé poloviny 19. století. Obrana pozic církve zatlačované do defenzivy a donucené k uzavírání konkordátů se státní mocí se ani zdaleka neprojevovala pouze v klerikalismu, ale zavlékala duchovenské autority do primárně jiných, a to zejména

národnostních konfrontací. Nacionální diskurs proto do značné míry určoval ráz episkopátu Jana Valeriána Jirsíka (1798–1883), který vedl diecézi v letech 1851–1883 a mimo jiné se přičinil o rozvoj českého školství.

Základní obrysy fungování Českobudějovické diecéze mezi polovinou 19. a počátkem 20. století načrtává ve druhé kapitole Rudolf Svoboda, jenž označil Jirsíkovu éru jako „léta reformy a růstu“, zatímco následující čtvrtstoletí jako „léta stability“. Stejně jako v prvním dílu je i ve druhém svazku vyhrzena třetí kapitola z pera Lenky Martínkové, Rudolfa Svobody a Marie Ryantové diecézní správě na jejích různých úrovních počínajíc osobnostmi budějovických biskupů. O církevním školství pak pojednává pátá kapitola, o níž se po autorské stránce podělili Miroslav Novotný a Tomáš Veber. Vedle institucionální a personální báze vzdělávání duchovenstva jsou věnovány samostatné oddíly literárnímu spolku studentů teologie, který vznikl v roce 1879 a o čtyři léta později dostal na počest tehdy zesnulého biskupa název *Jirsík*, a Bratrstvu svaté Barbory, jež bylo obnoveno roku 1856 – v rámci rehabilitace některých forem lidové zbožnosti, které padly v osmdesátých letech 18. věku za oběť smrti josefinských reform.

Na rozdíl od prvního svazku je součástí druhého dílu samostatná kapitola, která pojednává o řeholním životě. Tuto – čtvrtou – kapitolu zpracovala Dana Jakšičová. Nejprve je zde nastíněn širší rámec fungování církevních řádů a kongregací

v prostoru jižních a jihozápadních Čech během „dlouhého“ 19. století, přičemž vedle zastoupení jednotlivých mužských i ženských sdružení v regionu přicházejí ke slovu také kvantitativní proměny jejich členské základny (názorně představuje „zalidnění“ řeholních společenství v Českobudějovické diecézi tabulka na s. 166 pokrývající léta 1834–1910). V dalším oddíle čtvrté kapitoly jsou představeny „staré“ řády, jejichž působení zasahovalo do zkoumaného časoprostoru. Konkrétně jde o cisterciáky, augustiniány, minority, františkány, kapucíny, servity a piaristy. Podstatně hlubší pozornost však autorka popřává novodobým (nejenom, ale povětšinou ženským) kongregacím. Ty dlouhodobě patří ke středobodům jejího badatelského zájmu, především se však staly ztělesněním nových impulsů vedoucích k oživení řeholního života. V případě těchto společenství se dozvídáme celou řadu informací nejenom o jejich zastoupení a uplatnění na českém jihu a jihozápadě, nýbrž také o jejich pedagogických, charitativních, zdravotnických a dalších aktivitách.

Krátká závěrečná shrnutí obou svazků napsal Miroslav Novotný. Stojí za zmínku, že v závěru druhého dílu nalezneme vedle rekapitulace sledovaných otázek a zobecnění získaných poznatků také stručný výhled do mladšího období, nepokrytého recenzovanou knihou. Rozpad podunajské monarchie, protikatolické ideové proudy provázející vznik a budování republiky, ale zejména období nacistické okupace a léta mocenské dominance komunistů přivodily v našem prostředí zcela zásadní otřesy, pokud jde

o společenské pozice katolické církve a její roli v každodenním životě obyvatelstva. V této souvislosti Novotný poukazuje na skutečnost, že se v prvním decenniu 20. století, k němuž je monografie co do časového záběru dovedena, musela budoucnost Českobudějovické diecéze – a ovšem římské církve vůbec – jevit zcela jinak, totiž jako mnohem méně dramatická. Zakončení celé dvousvazkové kolektivní monografie tak podněcuje čtenáře k uvažování nad nevyzpytatelností dějinných zvratů a nad relativitou všech zdánlivých „jistot“ přítomnosti. Není snad ani třeba dodávat, že takové myšlenky nabývají na nečekané aktuálnosti tváří v tvář současnému evropskému dění.

Oba svazky obsahují anglické resumé, které po zásluze přibližuje obsah knihy širšímu okruhu potenciálních zájemců o zkoumané téma nevládnoucích němčinou, a obligátní přehledy pramenů a literatury. Do druhého dílu byla navíc vřazena obrazová příloha, jejíž první, barevná část přináší reprodukce dobové mapy Českobudějovické diecéze z roku 1889 a katastrální mapy Českých Budějovic z poloviny 19. století, ale též nově zpracované kartografické znázornění řádových společenství v hranicích biskupství pro léta 1850–1907. Černobílé ilustrace pak sestávají z historických fotografií vybraných církevních objektů a také výrazných osobností náboženského života v diecézi (biskupů Jana Valeriána Jirsíka, Františka hraběte Schönborna a Martina Josefa Říhy, jakož i zakladatelů Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti a Kongregace sester Nejsvětější Svátosti – dvou řeholních

společenství vzniklých v Českých Budějovicích v osmdesátých letech 19. století – Klementa Petra a Kristiány Šebestové). Druhý svazek je opatřen rovněž rejstříkem místních jmen, který se vztahuje k oběma dílům knihy. Nezbyvá než litovat, že autoři nepřistoupili ke zpracování rejstříku osob. Zájemcům o církevní dějiny by nepochybně výrazně usnadnil orientaci v textu při dohledávání údajů o řadě jednotlivců, kteří jsou v monografii porůznu zmiňováni.

Při formalistickém hnidopištví by bylo možné upozornit na některé drobné lapsy, které se do textu vloudily (zmíněn budiž alespoň nemilý překlep na titulní straně prvního svazku, kde ve slovech „in den Jahren“ nalezneme nesprávný člen „der“). Takovéto marginální nedostatky však zhořlavě nic nemění na nesporném vědeckém přínosu recenzované knihy. Ta je vystavěna jednak na uceleném vyčtení dosavadní literatury, mezi níž mají nezastupitelné místo publikace z badatelských dílen členů autorského týmu – mimo jiné jde o biografické studie Rudolfa Svobody věnované několika českobudějovickým biskupům, analytická pojednání o církevní správě a diplomacie z pera Lenky Martínkové či práce Miroslava Novotného zaměřené na dějiny vzdělanosti na jihu Čech. Nikoliv jen druhořadým zdrojem poznatků, které kniha přináší, jsou původní archivní prameny. Autoři využili materiálového bohatství Vatikánského tajného archivu, Diecézního archivu ve Vídni, Národního archivu v Praze, Rakouského státního archivu ve Vídni, Státního oblastního

archivu v Třeboni, Státních okresních archivů v Českých Budějovicích, Písku, Jindřichově Hradci, Klatovech a Pelhřimově, jakož i informačního potenciálu soukromých archivů několika řeholních kongregací.

Představená kolektivní práce přináší ucelený pohled na vznik, prvopočátky, budování, etablování a fungování Českobudějovické diecéze během prvního jednoho a čtvrt století její existence. Poznatky z jihu a jihozápadu Čech zasazuje nejen do širšího rámce proměn role církve a náboženství ve společnosti mezi osvícenstvím na straně jedné a dobou před vypuknutím první světové války na straně druhé, nýbrž také do kontextu sociálních, kulturních a politických dějin „dlouhého“ 19. století. Zájemci o náboženský život v obvodu působnosti donedávna (do roku 1993) nejmladšího z českých a moravských biskupství tak už nejsou odkázáni jen na průkopnickou přehledovou práci Jaroslava Kadlece z roku 1995, která načrtává diecézní dějiny v sice fundované, ale spíše popularizačně laděné zkratce. S recenzovanou dvoudílnou knihou se nám dostává do rukou důkladné pojednání, které nepochybně poslouží jako východisko kýžených dalších hloubkových výzkumů zaměřených na zmapování osudů „Popelky mezi diecézemi“ a její historické role od konce 18. věku do současnosti.

**Mgr. Tomáš Sterneck, Ph.D.**

Historický ústav AV ČR, v. v. i.  
sterneck@hiu.cas.cz

ORCID: 0000-0002-7464-9270

**Edward Ross DICKINSON, *The World in the Long Twentieth Century: An Interpretive History*, Berkeley, University of California Press 2018, 377 s. ISBN 978-0-520-28555-2.**

Edward R. Dickinson, profesor historie na University of California v Davisu, přináší ve své promyšlené a na mimořádně kvalitním výzkumu založené knize nový pohled na globální historii moderní doby, kterou označuje jako „dlouhé 20. století“. Dickinson intenzivně využívá statistiky a grafy (těch je v knize 122) k doložení a komentování široké škály historických trendů, mezi nimiž zdůrazňuje technologickou transformaci a globalizaci. Jejich interakci chápe jako klíčový proces moderní doby. Nemusíme sice souhlasit se všemi závěry, každopádně způsob uvažování, argumentace a celková konstrukce globálního obrazu světa v 19. a 20. století jsou bezpochyby podnětné.

Dickinsonův přístup výrazně čerpá z tradice školy Annales. Vidíme v něm stopu braudelovského strukturalismu, podobně jako u Jürgena Osterhammela, současné světové celebrity globálních dějin 19. století.<sup>1</sup> Dickinson zdůrazňuje nadřazenost techno-

logických změn a inovací a jejich dopadů na společnost, kulturu a ideologii. Z toho vyplývá koncepce *dlouhého 20. století*, vymezující se proti *krátkému 20. století* opírajícímu se o politické milníky (1. světová válka – ruská revoluce – 2. světová válka – rozpad Sovětského svazu) a založenému na prvořadém významu politické transformace, globálních mocenských konfliktů a střetu ideologií.<sup>2</sup> Dickinson se soustředí na širší vědecký a ekonomický vývoj, který vedl k těmto změnám a představoval základnu pro „politickou nadstavbu“. Zejména první tři kapitoly knihy se detailně zaměřují na globální ekonomické a biologické změny. Již samotná periodizace, v rámci obvyklých pohledů na 20. století, překvapí viditelným odrazem braudelovského *longue durée*. První kapitola, *The Biological Transformation of Modern Times*, se odehrává na časovém půdorysu let 1800–2000, druhá kapitola (*Foundations of the Modern Global Economy*) v letech 1850–1930, třetí kapitola (*Reorganizing the Global Economy*) v letech 1840–1920. Dickinson uvažuje nad zásadními změnami, jakými se staly pokles úmrtnosti následovaný poklesem porodnosti v západním světě, vzestup moderního zemědělství, globální vzorce

1 Jürgen Osterhammel si vysloužil přídomek „Braudel 19. století“, především ve spojení se svou olbrímí knihou *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*, München 2009. Anglické vydání *The Transformation of the World: A Global History of the 19th Century*, Princeton 2015. K německému vydání srov. nadšenou recenzi Jonathana Sperbera: Review of Osterhammel, Jürgen, *Die Verwandlung der Welt: Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*. H-German, H-Net Reviews. June, 2010. Citováno z URL: <<https://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=29916>>, [1. února 2021].

2 Z publikací přeložených do češtiny viz Eric HOBSBAWM, *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*, Praha 2010<sup>2</sup>; Mark MAZOWER, *Temný kontinent: Evropa ve 20. století*, Praha 2019.

migrace a vytvoření globální ekonomiky. Nepopírá vztah těchto změn ke kulturním, politickým a ideologickým faktorům, přesto je při formování moderního světa klade na přední místo

Dickinson nachází motor globálních změn v technologické revoluci, která začala industrializací v Evropě a pokračuje, navzdory přerušení na počátku dvacátého století, dodnes. Technologický pokrok vyústil nejprve v populační růst a poté v největší migrace lidské historie. Průmyslový rozvoj se rozšířil ze základny v západní Evropě a severní Americe, protože většina zbytku světa se na přelomu dvacátého století integrovala prostřednictvím imperiální expanze, ať už formální nebo neformální, do dynamické globální ekonomiky. V době, kterou Dickinson nazývá „Velkou explozí“ následovala éra globální války a revoluce až do poloviny dvacátého století a nástupu toho, co charakterizuje jako „Vyspělou modernitu“. Během ní znovu nastoupil zrychlený technologický, demografický a ekonomický růst a integrace. Vycházejí z této materiální základny se Dickinson snaží globálně propojit různorodé sociální, politické a kulturní procesy. Od emancipace námezdní práce, globální militarizace, revolučních nepokojů a modernizace diktatur až po sekularizaci, rostoucí politickou moc žen a posilování globální demokratizace po skončení studené války.

Při zkoumání, jak interakce technologie, ekonomiky a politiky vytvořily dlouhé dvacáté století, hrají tradiční politické milníky (1914, 1918 1945, 1989) podružnou roli.

Jedním z klíčových aspektů Dickinsonova přístupu je důraz na dvě slova: rolníci a ropa. V návaznosti na práci Erica Wolfa<sup>3</sup> Dickinson chápe řadu rolnických válek na mnoha velmi odlišných místech (Mexiko, Rusko, Čína, Vietnam, Alžírsko) jako jeden z dominantních faktorů 20. století (oddíly *The Global Revolutionary Movement, 1890–1923* a *The Problem of the Peasant in the 1920s and 1930s*). Ideologie měly místo v těchto konfliktech, v pozadí však stála nutnost reagovat na touhu rolníků po půdě a integrovat rolníky do stále více industrializované globální ekonomiky. Potřeba ropy pro průmyslové ekonomiky též hrála klíčovou roli v současných světových dějinách, zejména v první polovině století. Fakt, že USA v roce 1900 vyprodukovaly dvě třetiny světové ropy a že zbytek se nacházel na Středním východě a v Rusku, spoluurčoval mezinárodní rivalitu po několik desetiletí. Zde Dickinson navazuje na známou knihu Daniela Yergina.<sup>4</sup> Druhá světová válka, největší konflikt celé éry, je v tomto pojetí vykreslena jako důsledek hladu průmyslových velmocí po surovinách (ropě) a také jako výsledek jejich snahy vypořádat se s přetrvávajícím problémem rolnictva.

Otázky globálních technologií a ekonomiky sice v knize převládají, *World in the Long Twentieth Century* nicméně není omezen pouze na tyto problémy. Dickinson uvažuje i nad širokou škálou politic-

3 Eric R. WOLF, *Peasant Wars of the Twentieth Century*, New York 1973.

4 Daniel YERGIN, *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York 1991.

kých a kulturních faktorů, zejména imperialismem, rasismem a politickým radikalismem. Podává zajímavou analýzu vzestupu a pádu evropského kolonialismu, například zdůrazňuje jeho ekonomické dimenze, a věnuje se také otázkám rasy a kultury. Studená válka není vysvětlována úzce jako politické a ideologické soupeření Západu s Východem, nýbrž v globálním kontextu spolu s procesem dekolonizace. Tento komplexnější přístup k studené válce je stále běžnější, jak ukazují poslední významné publikace.<sup>5</sup>

V rozsáhlé analýze světového socialismu Dickinson argumentuje pro jeho význam tím, že podtrhuje internacionalistickou vizi marxismu a sociální demokracie, vizi, která zapadá do globalizující se ekonomiky a současně ji kritizuje. Jedním z výrazných znaků knihy je její silné zaměření na svět po roce 1945: téměř polovina se zabývá obdobím od druhé světové války a zhruba čtvrtina světovými dějinami po roce 1975. V této části se Dickinson zaměřuje na vzestup, pád, a opětovný vzestup poválečné prosperity a globální ekonomické a politické integrace. Oněch „třicet skvělých let“ 1945–1975 bylo dobou poválečné expanze a následně recese vyvolané ropnou krizí. Po ní došlo k obnově ekonomické prosperity, která trvala do počátku 21. století. V rámci poválečného období se Dickinson také věnuje širokému spektru sociálních a kulturních

hnutí, od dekolonizace až po nástup revolt mládeže a Nové levice (New Left), bojům za posílení rovnoprávnosti žen, rovnost pohlaví a ekologii. Dále se zaměřuje na vzestup Nové pravice v 70. letech, její vztah s neoliberalismem a sekularizací.

Knihy končí uznáním (i když ne absolutním) triumfálního globálního vítězství liberálně demokratického kapitalismu (10. kapitola, *Democracy and Capitalism Triumphant?*). Důležitá je Dickinsonova poznámka, že až do 80. let 20. století na světové scéně dominovaly diktatury a že pád sovětského komunismu byl jen součástí širšího procesu demokratizace, který svět zaplavil s úsvitem nového století. K tomu třeba podotknout, že proces demokratizace se neukázal být nevratným ani univerzálním. Kupříkladu postsovětský prostor je dodnes kolbištěm pro lýtý boj demokracie a autoritarismu, přičemž první tábor má ke konečnému vítězství hodně daleko. Arabské jaro z roku 2011 rovněž přineslo krajně rozporuplné výsledky. Čína viditelně prosperuje a zesiluje globální vliv, aniž by se byť jen podívala směrem liberální demokracie.

*The World in the Long Twentieth Century* je plně inspirativních a leckdy provokativních myšlenek hodné obdivu. V různých bodech si zaslouží i kritiku. Pravděpodobně ne všechny čtenáře uspokojí Dickinsonův silný důraz na technologii a ekonomiku a existují místa, kde by se slušelo více uvažovat o dopadu kultury a politiky na globální ekonomiku. Například jednomu z charakteristických znaků globálního dvacátého století, masové

5 Odd Arne WESTAD, *The Global Cold War. Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge 2007; TÝŽ, *The Cold War. A World History*, London 2017.

populární kultuře, je v knize věnována malá pozornost. Ignorováním zábavního průmyslu a médií jako je rozhlas a televize, kino a populární hudba, a v současnosti na prvním místě internet, je těžké vysvětlit nejen kulturu, ale například i ekonomiku měst jako je Los Angeles. Masový turismus jako jeden z výrazných znaků kulturní globalizace je zmíněn zcela okrajově podobně jako sport, další z fenoménů televizního věku. Podrobnější diskusi by si zasloužil vztup pravicového populismu a jeho hrozba demokracii v 21. století. Dickinson se také téměř nezabývá fenoménem globálního terorismu od konce 20. století.

Nic z toho nezmenšuje význam knihy a působivost konečného výsledku. Další témata a podrobnější popis globální politiky by knihu neúměrně rozšířily a Dickinson zjevně neměl ambici konkurovat Osterhammelovi napsáním dvou tisíc stran. V úvodu svůj text označuje za „interpretační

esej“ a proto berme *World in the Twentieth Century* spíš jako úvod k hlavním trendům v moderní globální historii. A také jako pokus o změnu paradigmatického pohledu na 20. století jako „krátké století“ dvou světových válek a střetu Západ-Východ skončivšího krachem sovětského komunistického experimentu. Dickinson napsal originální přehled moderních světových dějin, který si rozhodně zaslouží širokou pozornost. Nepřekvapilo by, kdyby v rámci sílícího postavení *global history* v světové historiografii výrazně přispěl k redefinici pohledů na dvacáté století a stal se standardní a nepostradatelnou příručkou při výuce moderních dějin.

**Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,  
Univerzita Pardubice

zbynek.vydra@upce.cz

ORCID: 0000-0002-8009-9404

**Milena LENDEROVÁ a kol., *Velké dějiny zemí Koruny české: Dětství*, Praha, Paseka 2021, 669 s. ISBN 978-80-7637-211-5.**

V roce 2021 vyšla v rámci tematické řady *Velkých dějin zemí koruny české* publikace věnována dětství. Za bezmála posledních dvacet let se podařilo českým historičkám a historikům nashromáždit objemné množství informací, které se vztahují k dětskému světu a umožňují vyprávět komplikovaný příběh dětství od středověku až po moderní dějiny. Vyprávění je závislé na dochovaných materiálech, ze kterých vychází, a na

způsobech jejich interpretace. Narativ dětství je zatížen několika problémy. V minulosti to byli zejména dospělí, kteří byli tvůrci pramenů. Dítě bylo tichým společníkem, tak jako řada jiných historických aktérů.

Samotná produkce pramenů, pokud nějaká byla, závisela na sociálních možnostech a dovednostech malých pisatelů, kteří svá díla psali pod dohledem pověřených osob, zodpovědných za jejich výchovu. Vždy

nad dítětem bděl ten druhý, starší dospělý, který určoval, jaké informace je vhodné sdělovat budoucímu čtenáři. Neexistovali ani dětští autoři, kteří by psali příběhy určené svým vrstevníkům. Stěží bychom hledali například dětský deník, který by navíc vyjadřoval takové pocity a myšlenky, které by rodiče či vychovatelé mohli považovat za nevhodné. Cenzura bezprostředního vyjadřování dítěte zamezuje historickému bádání hlubší poznání dětského světa, nicméně i z toho co není řečeno, lze vyvozovat závěry.

Problém je i s prameny, které vyprodukovali dospělí. Jedná se nejen o nižší kvantitu dochovaných pramenů, které samozřejmě s mladší dobou přibývají, ale také o povahu zkoumaných materiálů. Nedostatek pramenů vyvolal diskusi již ve 20. století. Předmětem byly teorie o tzv. černé legendě, představě, že dětství, zejména ve středověku, neexistovalo. Dítě bylo pouhou nedokonalou napodobeninou dospělého člověka. Argumenty se snažili vyvrátit přívrženci tzv. bílé legendy, která usiluje o to dokázat existenci dětství jako svébytné fáze i pro tak vzdálené historické období, jakým byl středověk.

Čeští historiografové zaujímají v této rozepři, s ohledem na řadu aspektů, nerozhodný postoj. Ze sakrálních středověkých pramenů lze čerpat poznatky z Bible či evangelia. Běžnému smrtelníkovi mohly být snad bližší příběhy o dětství světců, kde dítě vystupuje jako nedokonalé boží stvoření, které došlo prostřednictvím víry k nápravě. Apokryfní texty, které vyzdvihují Ježíšovo

lidství, se k českému čtenáři nedostaly. Ikonografické prameny středověku nejsou v rámci bádání o dětství zcela spolehlivé. Díla znázorňují Ježíše v náručí matky s proporcními nepřesnostmi a budí dojem malého dospělého. Otázkou zůstává, zda z toho lze vyvozovat závěry v rámci představ o dětství, nebo se spíše jedná o určitý umělecký styl znázornění anatomie těla. K dispozici jsou také materiální důkazy, prostřednictvím kterých přizpůsobovali dospělí prostor dětem. Jedná o tzv. kulisy dětství, zahrnující hračky, odívání, stravu a od novověkého období pro šlechtu také dětské pokojíčky. Pro středověk se tak jedná o archeologické nálezy, týkající se například prvního dokladu dětských artefaktů na našem území, pocházející z 10. století. Předměty dané do hrobu svědčí minimálně o snaze přiblížení se k dětskému světu.

Pro světské středověké období se v českém prostředí dochovaly zejména rukopisy a kroniky, které ve svých pasážích popisují dětství panovníků, kde se pod tíhou závazků rysy dětství, tak jak je vnímáme dnes, mohou vytrácet. Čím bylo dítě ve vyšší vrstvě, tím větší se na něj kladl nátlak, odrážející závazky rodiny ve společnosti. Dítě vystupovalo záhy v roli tzv. malého dospělého a již v raném dětství se nacházelo na pomezí těchto dvou světů, jejichž prolínající se hranice je pro historika nesnadné prohlédnout. U malých urozených bylo nutné dojednat dědická a nástupnická práva. Dětské sňatky byly potvrzovány manželskými smlouvami a v některých případech dokonce stvrzeny tzv. symbolickou souloží. Za zmínku stojí



psychosociální trauma, které u dívek mohlo vyvolat provdání do rodiny manžela. Dívka se ocitla v izolaci od jejího známého prostředí, ve kterém vyrůstala. Mnohdy se musela naučit novým způsobům, jazyku a v rámci socializace jí byl přidělen i nový fraucimor, aby si na novou kulturu zvykala rychleji. V těchto příkladech, které skutečně nabádají k přiklonění se k černé legendě, bylo dítě hlavním směnným předmětem k uzavírání sociálních vazeb.

Korespondence či rodinné kroniky, které by mohly ve středověkém období vypovídat o vztahu mezi rodiči a dětmi, nejsou pro český středověk známy. Nelze se proto opřít o řádky, které by vypovídaly o emočním vztahu k dětem. V místech, kde nelze přímo zhodnotit emoční přístup k dětem a rodinné vazby, autorům publikace posloužily pedagogické a lékařské příručky. Produkce takovýchto důkazů je patrná více od novověku, ve kterém, zejména co se týká šlechtického prostředí, je patrná množící se produkce ego-dokumentů.

Představy, že se během husitské revoluce demokratizovalo postavení dětství považují autoři za mylné, protože nelze uvést, zda se nároky na dítě, které svým konáním mělo dojít ke spáse a být zárukou spásy svých rodičů, nezvýšily a tento společenský tlak nepostrkoval potomky do role malého dospělého. Pokud bychom se přiklonili k tomuto tvrzení, mohli bychom jej rozšířit snad až do 19. století, kdy nepolevoval akcent na socializaci a disciplinaci dítěte.

Nicméně se přeci jen postupně proměnil způsob, jak dítěti podávat informace, a to

nejlépe zábavnou formou. Důkazem toho jsou na našem území díla Jana Amose Komenského, která díky své nápaditosti a obrazotvornosti vycházela v reedicích do konce 19. století. Ke konci 18. století a po celé 19. století rostla produkce takových děl, které se více přibližují dnešní představě o knihách pro děti. K morálnímu apelu, který v sobě obsahují i pohádkové příběhy známé z literárního zpracování už od 17. století, se přidal pod vlivem romantismu i svět fantazie, společně s dobrodružnými příběhy. Romantismus byl zároveň antagonismem k osvícenskému, racionálnímu přístupu k dětství. Podle názorů vycházejících z romantismu mohl školní systém naopak uškodit, tím, že z dětí vychovával racionální bytosti a ničil jejich víru v zázraky, mytologii a fantazii. V dětské literatuře, i pod vlivem *biedermeieru*, vystupovaly dětské hrdinové, kteří byli svým přístupem ke světu mnohdy laskavější a moudřejší než dospělí. V publikaci by bylo zajímavé více vysvětlit tento přerod, který zásadně ovlivnil nejen dětskou literaturu.

Nicméně výchovné teoretické metody se mnohdy lišily od přísněji pojiňované praxe. Období dětství a dospívání doprovázela četná příkoří. Středověké a novověké dětství doprovází traumata, spojená zejména s vysokou kojeneckou a dětskou úmrtností. Ke stigmatům dětství se pojily i problematické situace, ve kterých se ocitali sirotci a nemanželské děti. Narození mimo manželské lože mnohdy donutilo bezradné matky k usmrcení potomka, nebo k jeho odložení. I zde je nicméně nutné brát v potaz, v jaké době a společenské vrstvě se rodiče

dětí nacházeli. Ve venkovském prostředí 18. století například existují důkazy pro předmanželskou praxi, jakožto důsledek předtridentského vnímání sňatku, kdy narození dítěte mimo manželství nemuselo představovat tak závažný prohřešek. Status nemanželského dítěte mohl navíc vylepšit sňatek matky i v případě, že se nejednalo o biologického otce.

Traumata mohla být způsobena i samotným přístupem k dětem v rámci rodiny. Výchova dětí zahrnovala nejen fyzické tresty, k nimž se postupně během 19. století vypěstoval ve středních a vyšších vrstvách společnosti odpor, nýbrž i psychické násilí. Autoritativní výchova měla přednost před citovou funkcí rodiny, nicméně jako obvykle záleželo na individuálních příkladech. Přestože by étos láskyplného citlivého mateřství spojeného s figurou autoritativního, nepřítomného otce, mohl dopředu vyvolat dojem, ke kterému z rodičů bude mít dítě blíže, z ego-dokumentů je patrné, že skutečná praxe rozhodně nebyla tak jednoznačná. Dětský respekt k dospělým mohl být posilován i způsobem oslovování rodičů. Tykání se například stalo běžným až po první světové válce.

Neprůzkávané zůstávají v publikaci vztahy mezi sourozenci. Nevíme, jaké byly například pocity dětí, kterým měl do života přibýt nový mladší člen rodiny, zcela jistě si lze představit, že nemusely sdílet všeobecnou radost rodiny. Pokud se rodina navíc nacházela v ekonomické tísní, ne vždy mohlo být narození dítěte žádoucí. Problém zde také zůstává v možnostech reflektování

vztahů mezi sourozenci, například skrze korespondenci, která mnohdy neunikala očím dospělých.

Do možných traumat dětství řadí autoři také dětskou práci, kterou lze vnímat jako symbolickou bránu do světa dospělých a která v mnohých případech stírala rozdíly mezi oběma světy. Zapojení dítěte do práce bylo mnohdy nezbytnou nutností, vyplývající ze situace rodiny, proto ačkoliv nebyly pracovní podmínky pro dítě vždy vhodné, nelze zapojení dítěte do pracovního procesu považovat za vědomou lhostejnost k dětskému světu. V osvícenském století a zejména v 19. století se poté více objevovaly snahy regulovat dětskou práci.

Zvýšená citlivost k potřebám dítěte vyvrcholila po první světové válce. Dítě se stalo autonomní bytostí, kterou bylo třeba ochraňovat a zabezpečit v rámci nově se formující občanské společnosti. Kolem dítěte se utvářel ochranný aparát institucionálního charakteru, a to jak v oblasti pedagogiky a školství, tak i oborově rostoucí pediatrie a poradenství. Pediatrie navíc umožňovala specializovanou péči nejen o nemocné děti, ale zároveň zaručovala prevenci i pro ty, které byly zdravé.

V publikaci je dětství pro období první republiky až po protektorát rozebíráno zejména z pohledu vývoje institucí, zaměřených na vzdělávání a ochranu dětí, společně s proměnou státní legislativy. V rámci institucionálního školství zde však například chybí detailnější zaměření na představení pedagogických a výchovných metod a jejich proměnu či komparaci s minulým stoletím.

Neprobádané zůstávají život a vztahy v rodině, nebo proměna role matky a otce ve společnosti. Kromě ego-dokumentace také zcela chybí zaměření se na literární produkci, která by mohla, s ohledem na genderovou perspektivu, více prozradit alespoň o obsahu výchovných metod a dobových představách o dětství.

Moderní doba byla také obdobím turbulentních změn a je dokladem, že dítě se mnohdy stalo malým dospělým bez vědomého přičinění svých blízkých, pod vlivem těžkostí vnějších okolností, kterými jsou například válečné konflikty. Prvorepublikové snahy změnila 2. světová válka. Nacismus zasáhl do každodenních sfér dětského světa, včetně školních osnov, které se musely podrobit ideologii. Válka v těch nejhorších případech ukončila dětské životy zcela předčasně. Společenský obrat k dětství z počátku 20. století nepolevoval ani po válce, naopak se stal předmětem komunistické propagandy a státního socialismu ve svých specifických proměnách až do 70.

let. Za období normalizace se situace opět proměnila, děti i dospívající představovali revoluční sílu, jakožto potencionální nebezpečnou nositelku změn režimu, jež se snažil zůstat zakonzervovaný ve své tehdejší podobě. Století dítěte, zahrnující i svět mladistvých, věnovali autoři rozsáhlý prostor s detailním vysvětlením těchto politických změn, společně i s každodenními kulisami obklopujícími svět dětí.

Obsáhnout všechny dějinné aspekty dětství stejnou měrou není možné, jelikož zde nalezneme hned několik neprobádaných oblastí. Publikace je fascinujícím důkazem rozmanitého příběhu dětství, ve kterém se paralelně prolínají radosti i strasti, a to napříč vrstvami společnosti i s ohledem na pohlaví dětí.

**Mgr. Denisa Vídeňská**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,  
Univerzita Pardubice  
denisa.videnska@upce.cz  
ORCID: 0000-0002-1374-5904

**Petr HONČ, *Spojenci a rivalové. Církev a stát v době platnosti solní smlouvy (1630–1782)*, Praha, Argo 2021, 276 s. ISBN 978-80-257-3594-7.**

Prvotina Petra Honče s názvem *Spojenci a rivalové* je věnována opomíjené kapitole církevních dějin, solní pokladně, jež vznikla na základě stejnojmenné smlouvy. Doposud se tématem zabývala jen hrstka historiků, zbytek odrazovala rozsáhlá pramenná základ-

na předpokládající náročnou heuristickou práci a znalost italštiny, latiny a kanonického práva. Tohoto nelehkého úkolu se rozhodl zhostit Petr Honč, absolvent oboru historie, latiny a církevních dějin na Univerzitě Karlově a současný výzkumný pracovník

Univerzity Hradec Králové. Tématu se věnoval v rámci své disertační práce, následně knižně publikované v prosinci 2021.

Úvodní kapitola práce přináší přehled doposud publikovaných prací k dané problematice. Mezi prvními, kteří o ni projevili zájem, byli historikové 19. století, jmenovitě Antonín Gindely, Antonín Rezek, Josef Svátek, později i Justin V. Prášek a Antonín Podlaha. Naneštěstí se někteří ve svých příspěvcích dopouštěli heuristických i filologických chyb, které byly pozdějšími generacemi historiků slepě přejímány a publikovány. Existuje však i několik zásadních prací, na které je vhodné se při studiu solní pokladny zaměřit. Patří mezi ně edice pramenů římské Propagandy, která vyšla na počátku minulého století pod taktovkou Hynka Kollmanna.<sup>1</sup> Výzkum solní pokladny předpokládá také obecnou znalost církevních dějin českých zemích. K situaci katolické církve za josefinismu mají co říct práce rakouského historika Ferdinanda Maaße.<sup>2</sup> Ze zahraničních odborných kruhů publikuje o dějinách katolické církve v českých zemích francouzský historik Nicolas Richard.<sup>3</sup>

1 Hynek KOLLMANN, *Acta Sacra Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemias illustrantia*, Praha 1939; TÝŽ, *Jednání kardinála Harracha s dvorem císařským roku 1626–1627 v příčině náboženství*, Český časopis historický 4, 1898, s. 389–409.

2 Za zmínku stojí jeho pětidílná práce *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1850. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv I–V*, Wien 1951–1961.

3 Nicolas RICHARD, *Clergé paroissial et changement religieux dans l'archidiocèse de Prague du Concile de Trente à la fin du XVII*, Praha – Paris 2013 (diss.).

V tuzemsku pak vzešly příspěvky na dané téma z pera Zdeňka Kalisty, Elišky Čánové, Víta Vlnase, Jiřího Mikulce či Radmily Prchal Pavlíčkové atd. Rakouskou odborníci zabývající se osobností kardinála Arnošta Vojtěcha Harracha je Katrin Keller. Společně s italským kolegou Alessandrem Catalanem vydala také edici Harrachova deníku.<sup>4</sup> Zmíněný italský historik se osudu kardinála Harracha věnoval i ve své samostatné monografii s názvem *Zápas o svědomí*.<sup>5</sup> V komplexním měřítku však až do vydání Hončovy práce neexistovala žádná monografie, která by dějiny *cassa salis* komplexně pojímala. Soudím, že právě to motivovalo Petra Honče k rozsáhlému výzkumu. Výsledkem jeho badatelské činnosti je předkládaná monografie, jež si klade za cíl seznámit čtenáře s dějinami solní pokladny za období její samostatné existence od roku 1630 do roku 1782.

Dějiny solní pokladny jsou úzce spjaty s událostmi na území Čech bezprostředně po bitvě na Bílé hoře. Poražené stavovské povstání, které mělo své epicentrum právě v Čechách, bylo rozehnáno a jeho představitelé potrestáni. Příhodné situace hodlala využít oslabená katolická církev, která si chtěla na vídeňské vládě vydobýt restituci statků. Ty ztratila během období trvajícího od husitské revoluce až po samotné

4 Katrin KELLER – Alessandro CATALANO, *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Wien 2010.

5 Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.

stavovského povstání roku 1620. Po bitvě na Bílé hoře jí navíc čekal také proces rekatolizace, jenž měl zahrnovat mimo jiné vznik dvou nových biskupství, zřizování far a podporu činnosti kněží. Plánované kroky k její obrodě však vyžadovaly množství financí, kterými oslabená katolická církev jednoduše nedisponovala. Po dlouhých debatách probíhajících mezi Vídní, Prahou a Římem, kde sehnat tolik kýžené finance, došly strany ke vzájemné dohodě. Vídeň přijala návrh kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Ten prosazoval odškodnění církve tím, že jí bude přiznána určitá část výnosu z obchodu se solí. Tato významná obchodní komodita představovala konstantní zdroj financí. K ratifikaci dohody dle návrhu kardinála Harracha došlo v zastoupení císaře i papeže dne 8. března roku 1630. Obsah smlouvy zaručoval, že katolické církvi, a tedy i českému kléru, náleží z každé ze země vyvezené prostice soli (Grosz-Kufen=velká bečka) celých 15 krejcarů. Očekávalo se, že dohoda bude uplatňována jen po dobu, než dojde k finanční stabilizaci církve. Původní presumpce počítala s její životností v řádu několika desítek let, což se ukázalo jako mylné. Omezování platnosti smlouvy započalo až s kroky Marie Terezie. Ve stopách své matky pokračoval i Josef II., který prosadil řadu církevních reforem a samotnou pokladnu začlenil do systému náboženského fondu. Ten existuje v podobě Náboženské matice spadající pod správu katolické církve dodnes.

Monografie Petra Honče je rozčleněna do čtyř hlavních kapitol a několika podkapitol. Kapitola první seznamuje čtenáře s již zmí-

něnou rozsáhlou pramennou základnou. Autor uvádí, že pracoval jak s dokumenty sakrálními, tak i světské provenience. Pře-  
vážně se jednalo o korespondenci mezi církevními činiteli, akta z činnosti Kongregace pro šíření víry, dále písemnosti týkající se správy solní pokladny, zejména účty či žádosti o finanční podporu atd. Řada z nich je uložena v zahraničních archivech, právě takovým je Archivio Storico de Propaganda Fide. Dále Archivio Apostolico Vaticano, kde je uložen originální text solní smlouvy. V Národním archivu v Praze jsou uchovány přepisy z italských a vatikánských archivů, fond Archivu pražského arcibiskupství a fond Staré manipulace. Nelze opomenout ani prameny nacházející se v Archivu Pražského hradu a ve vídeňském státním archivu. Druhý zmíněný uchovává dokumenty spojené s episkopátem kardinála Harracha. Petr Honč využil pro svůj výzkum také editovaných pramenů, příkladem korespondenci vídeňských nunciů vydanou pod názvem *Nuntiaturlberichte aus Deutschland 1628–1630*<sup>6</sup> či Kollmanovu edici nazvanou *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia*.<sup>7</sup> Vedle pramenného korpusu první kapitola nastiňuje i hierarchii katolické církve po Tri-  
dentském koncilu, podrobněji pak systém

6 Hans KIEWNING (eds.), *Nuntiaturlberichte aus Deutschland 1628–1635 nebst ergänzenden Aktenstücken. Nuntiaturl des Pallottom 1628–1630*, Berlin 1895–1898.

7 Hynek KOLLMANN, *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia*, Praha 1939.

komunikace mezi papežem, nejvyššími církevními představiteli evropských zemí i samotnými panovníky. Osobně oceňuji především podkapitulu objasňující význam solního obchodu v raném novověku a vztah Habsburků k soli jako obchodní komoditě.

Druhá kapitola monografie s názvem *Hmotné zabezpečení katolické církve v Čechách* se zabývá stavem katolické církve po husitské revoluci. Připomíná především ztrátu četných statků, jenž byly katolické církvi zabaveny. O jejich navrácení začala usilovat až na počátku vlády Ferdinanda I. Podruhé se otázka restitucí objevila roku 1619 a následně po bitvě na Bílé hoře. Vídeňská vláda měla však pramalý zájem katolické církvi vyhovět. Pokusila se situaci uchlácolit tím, že navrátila původní statky alespoň pražskému arcibiskupství. Představitelé církve se však nehodlali vzdát a nadále se dožadovali svých domnělých práv. Spor se definitivně vyostřil v okamžiku, kdy vláda zahájila veřejný prodej zkonfiskovaného majetku, včetně toho původně patřícího církvi. Došlo k tomu dříve, než proběhla jakákoliv snaha o odškodnění církve. Roku 1622 se ve sporu začala angažovat také nově založená kongregace sídlící v Římě, Kongregace pro šíření víry, v monografii zkráceně nazývaná jako Propaganda. Tvořilo ji celkem 13 kardinálů, kteří měli na starosti stejný počet církevních provincií. Náplň jejich činnosti spočívala v hájení katolické víry před kacíři, především v boji proti reformačnímu hnutí, v českých zemích pak v podpoře rekatolizace. Organizaci zastřešovala přímo

autorita papeže, právě z této pozice se zapojila do procesu vyjednávání ohledně navrácení statků katolické církvi v Čechách. Nutno podotknout, že jeho průběh byl opravdu spletitý, patrně i z tohoto důvodu se čtenáři může zdát, že se v hlavních aktérech občasně ztrácí. Pomyslné světlo na konci tunelu dlouhých debat o navrácení církevního majetku a způsobu financování rekatolizace Čech přinesl až návrh kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Ten prosazoval spíše než navrácení zkonfiskovaného majetku finanční odškodnění církve. Chtěl, aby z každé prostice soli dovezené do Čech byl katolické církvi odváděn určitý podíl z výnosu. Návrh byl poprvé prezentován na podzim roku 1626, avšak k jeho prosazení vedla ještě trnitá cesta. Více k tomu nalezneme v podkapitole s názvem *Jednání o solní smlouvě (1627–1630)* a *Papežská ratifikace solní smlouvy (1630–1633)*. Ty jsou ukázkou autorovy preciznosti, avšak vlivem občasného zabíhání do detailů, text ztrácí na dynamice. Závěr celé kapitoly vypovídá o právněhistorickému aspektu solní smlouvy. Velmi podnětný je pak přehled doposud uzavřených konkordátních smluv mezi českým státem a papežským stolcem.

Třetí kapitola s názvem *Církev a stát v letech 1630–1710* popisuje ztrátu politického vlivu katolické církve po třicetileté válce. Papež se ji snažil kompenzovat alespoň prosazováním svých zájmů prostřednictvím nunciů a biskupů působících v jednotlivých evropských zemích. Navzdory tomu postupně získávala dohled nad církevními

záležitostmi v habsburské říši světská moc. Spíše, než spolupráce panovala mezi světskou a církevní stranou rivalita. Vzájemná kooperace se vztahovala výlučně na oblast financování války proti osmanské hrozbě. K pobělohorskému úpadku církevního vlivu lze nalézt více v podkapitole nazvané *Správa solní pokladny za arcibiskupa Harracha (1623–1667)*. Honč osobnosti pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha přiznává zcela zásadní podíl na zrodu a finální podobě solní smlouvy. Podkapitola také objasňuje, s jakými problémy se museli členové správy pokladny potýkat v prvních letech její existence. Úskalí spočívalo v nízké výnosnosti solní daně, což bylo způsobeno jednak nevhodným způsobem jejího výběru, ale též všeobecně vysokou cenou soli. Nuzný stav pokladny přizívoval i sám císař skrz své půjčky na vojenská tažení. Ve třetí kapitole si zaslouží pozornost především autorovy exkurzy do každodennosti správy solní pokladny. Zaujme případ finanční zpronevěry, kterou měl na svědomí arcibiskupův kancléř Vilém Zumacker (s. 94–105). Narativu lze vytknout jen přílišné zabředávání do detailů, konkrétně pohled na fenomén sebevraždy v raném novověku.<sup>8</sup>

Kapitola čtvrtá zachycuje dějiny solní pokladny od roku 1711 do roku 1782.

<sup>8</sup> Tématu sebevraždy a jejímu vnímání napříč 17.–19. stoletím se věnuje nedávno vydaná monografie Daniely Tinkové s názvem *Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikací v 17.–19. století*, Praha 2021.

Během tohoto období se v arcibiskupském úřadu vystřídali celkem tři hodnostáři – Khünburg (1713–1731), Manderscheid (1733–1763) a Příchovský (1763–1782). Episkopát prvního z nich byl naplněn snahou získat zpět finance zapůjčené především Habsburkům. Tehdejší císař Karel VI. sice dluhy svého rodu uznal, avšak splatit je v dohledné době nehodlal. Naopak začal prosazovat vůči katolické církvi nový postup, jenž spočíval v omezení jejich kompetencí ve věci správy solní pokladny. Ideální cestou, jak toho docílit, bylo podporovat většinu žadatelů o subvence z *cassa salis* včetně těch, jejichž žádost by Kongregace jasně zamítla. Císař se tak v očích žadatelů jevil vstřícnější. Nejen kvůli tomu se omezování pravomocí církve nikdo nebránil. Roku 1723 byl vydán amortizační zákon, který jí znemožňoval bez povolení nabývat nových nemovitostí. Církev však trpěla i vlastní vnitřní nestabilitou. Někteří hodnostáři využívali svého postavení a volného přístupu k financím ve svůj vlastní prospěch. Petr Honč uvádí jako příklad podezřelou koupi panství Dolní Břežany nedaleko Prahy. Chybějící jednota uvnitř katolické církve v Čechách napomohla Habsburkům čím dál tím více omezovat její moc. Stále však nebyl vyřešen problém rostoucí zadluženosti pokladny. Po smrti Karla VI. nebyla jeho dcera schopna financovat konflikt o rakouské dědictví z *cassa salis*.

Za vlády Marie Terezie byl oficiálně uznáván dohled katolické církve nad *cassa salis*, reálně však kontrolu přebíraly světské

úřady. Roku 1749 přednesla Marie Terezie svou žádost, aby napříště rozhodovala o solních financích nejen Propaganda, ale i jí ustanovená úřední komise. Tímto krokem došlo k porušení základního principu solní smlouvy. Vídeňský dvůr prosazoval své plány i přes nesouhlas Propagandy. Docházelo tak k vyostřování vzájemných vztahů. Zvrat nastal roku 1768, kdy byl z církve exkomunikován budoucí zeť Marie Terezie, parmský vévoda Ferdinand. Pomyslná poslední kapka způsobila, že Vídeň přistoupila k razantnímu kroku. Marie Terezie vyslovila nedůvěru ve správní dovednosti Propagandy a byl prosazen nový systém udělování podpory, který fakticky podléhal světské vládě a jen formálně Římu. Velká výhoda Marie Terezie spočívala v podpoře ze strany pražského arcibiskupa, jenž zaujal vůči jejím krokům nekritický, ba dokonce souhlasný postoj. Petr Honč vysvětluje tehdejší stav věcí jako prosté zahánění Propagandy včetně samotného papeže do kouta.

Po nástupu Josefa II. na císařský trůn byly prosazovány všeobecně známé církevní reformy. Kněží se transformovali ve státní úředníky, byl vydán toleranční patent a dle dvorského dekretu z června roku 1782 neměl mít papež ani Propaganda žádný podíl na správě solní pokladny. Ta byla zahrnuta do českého náboženského fondu a dohled nad jejím fungováním převzal Komorní platební úřad. Ačkoliv byla řada reforem po smrti Josefa II. zrušena, i nadále platil trend omezovat podíl katolické církve na věcech veřejných. Ke smíru a znovuobnovení

vztahů mezi Vídní a Římem došlo prakticky až uzavřením konkordátu v roce 1855.

Závěrem snad jen podotknout, že kniha Petra Honče komplexně pojímá doposud téměř neprobádané téma církevních dějin. Za velmi obdivuhodné považuji množství pramenů, které autor prostudoval. Za celou monografií stojí jednoznačně náročná badatelská práce jak po heuristické, tak po lingvistické stránce. Samotný text je velmi čtivý, až na občasné zabíhání do detailů (viz s. 65, s. 103 atd.), což narušuje jeho plynulost. Podobný efekt může pro čtenáře mít i rozdělení kapitol na řadu menších podkapitol. Naopak za velmi povedené považuji pasáže, ve kterých autor přibližuje každodenní fungování solní pokladny (viz případ zpronevěry s. 94–106, soudní spor o mensální statek Úhřetice s. 117–123, žádost královských měst Kouřimi a Českého Brodu o subvence s. 127–130 atd.). Monografie otevírá odborné i laické veřejnosti kapitoly církevních dějin, které byly badatelům během komunistické éry v Československu až na výjimky zapovězeny. Svou obrodu zažívají podobně jako dějiny šlechty až od 90. let minulého století, na rozdíl od nich však ne tak masivní. Nejen proto jsou kvalitní práce věnované církevním dějinám, mezi které ta Petra Honče jednoznačně patří, historickou obcí vše vítány.

**Mgr. Veronika Šubrtová**

subrtova.veronika30@seznam.cz



**Jan ŠIMÁNEK, *Doudlebsko v kuchyni a u stolu: lidová strava z jihu Čech, České Budějovice, Bohumír Němec – Vedula 2021, 249 s. ISBN 978-80-88030-57-7.***

Publikace s názvem *Doudlebsko v kuchyni a u stolu: lidová strava z jihu Čech*, která byla vydána na samém závěru roku 2021, je zřejmě stále nejnovější prací k dějinám stravování v rámci českého vědeckého prostoru. Nadto je jednou z mála, která se v současné době věnuje problematice lidové kuchyně, byť pouze na regionální úrovni. Monografie vyšla z pera Jana Šimánka, již dobře známého autora, působícího ve výzkumném centru Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, a je výsledkem jeho dlouhodobého zájmu o národopisný region na jihu Čech. Není však jedinou monografií, v níž se zabývá doudlebským krajem. To dokazují jeho dříve vydané knihy z roku 2019 a 2015 a řada dalších článků a studií.<sup>1</sup>

Zatímco se autor v předchozích pracích soustředil spíše na kulturní život Doudlebska obecně, v předkládané knize si klade za cíl zaměřit se pouze na jeden segment každodenního života, a to postihnout způsob stravování nižších vrstev (především rolnictva) žijících na Doudlebsku v období let 1860–1953. Vybraná národopisná oblast se podle současného geografického dělení České republiky rozkládá na území Jihočeského kraje. Dle členění církevní správy se nachází na území dvanácti farních obvodů a k nim

přifařených vesnic, které se dají zhruba vymezit velkými městy jako jsou České Budějovice, Kaplice, Trhové Sviny a Český Krumlov. Autorovou snahou je za pomoci informací získaných o tomto historicky zajímavém regionu (např. zemědělské poměry kraje) představit vývoj a proměny stravy místních obyvatel s jejími specifiky, a zároveň ji použít coby klíč k poznání každodenního života tohoto regionu. Jak sám autor předesílá, jeho cílem nejsou jakékoli soudy o zdravotní prospěšnosti či výživnosti stravy doudlebského obyvatelstva, přestože by se tak mohlo na první pohled zdát.

Jan Šimánek při svém výzkumu pracoval především s narativními prameny, předně obecními a rodinnými kronikami, memoáry a dalšími rukopisy. Za zajímavé písemné prameny lze považovat také sborníky Národopisného kroužku při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích. Zatímco písemné prameny mu sloužily především k získání dat a osvětlení konce 19. století a přelomu století dvacátého. To, co lze na jeho badatelském počínu ocenit nejvíce, je obsáhlý terénní výzkum. Ten uplatnil zejména k objasnění stravovacího stereotypu první poloviny 20. století, jelikož v daném regionu žije stále dostatek pamětníků, narozených před rokem 1940, kteří mohou zavzpomínat, jak vypadalo stravování na Doudlebsku za jejich mládí. Jan Šimánek shromáždil svědectví od 86 respondentů, přičemž bylo využito sběru dat jak za pomoci

<sup>1</sup> Jan ŠIMÁNEK, *Doudlebsko od jara do zimy: výroční zvyky, slavnosti a zábavy z jihu Čech*, České Budějovice 2019; TÝŽ, *Putování Doudlebskem za jeho písmáky*, České Budějovice 2015.

dotazníku, tak řízených rozhovorů, z nichž byl pořizován i videozáznam. Se zpracováním tohoto několikaletého kvalitativního výzkumu mu byli nápomocni i studenti Filozofické fakulty Jihočeské univerzity. Heuristika je tedy založena na komparaci pramenů písemných a informací získaných za pomoci orálně-historického výzkumu, což práci přidává na kvalitě.

Monografie o 174 stranách obsahuje poměrně krátký, nicméně výstižný a zcela dostačující úvod, podobně jednoduše je koncipován i závěr. Stať je rozdělena do osmnácti kapitol. Samotný text doprovází obsáhlý poznámkový aparát, jenž autor umístil až na závěr knihy. Byť to není vždy nejšikovnější řešení, díky menšímu rozsahu knihy a kratším kapitolám to nezpůsobuje čtenáři větší potíže. Mimoto je text doprovázen velmi zajímavou obrazovou dokumentací, včetně dvaadvaceti stran typických receptů z Doudlebska, čímž by se kniha mohla zalíbit i čtenářům z laické veřejnosti. Posledních pět stran je věnováno seznamu prostudované odborné literatury. Jak autor zmiňuje v úvodu, nejvíce ho ovlivnily a k sepsání knihy inspirovaly práce tradičně citovaných badatelů Marie Ůlehlové-Tilschové a Jaroslava Štíky.<sup>2</sup> Ve výčtu dále zmiňuje podstatnou část českých monografií vydaných k tématu dějiny stravování. Byť by bylo možné diskutovat, zda by bibliografie neměla být doplněna o některé další důležité

tituly, vzhledem ke zmiňovanému terénnímu výzkumu můžeme předpokládat, že potřebné informace byly získány touto cestou.<sup>3</sup>

Kapitoly knihy by se daly pomyslně rozdělit zhruba do pěti částí dle jejich zaměření. Ve dvou úvodních kapitolách autor uvádí čtenáře do celé problematiky, a to pohledem do historie Doudlebska, přičemž se soustředí na období od poloviny 17. do poloviny 19. století. Při sběru informací pracoval převážně s archivními prameny uloženými ve Státním oblastním archivu v Třeboni a dalších okresních archivech. Jak sám uvádí, nelze plně vysledovat způsoby stravování obyvatel dané oblasti od počátku osídlení jednotlivých vesnic, resp. před třicetiletou válkou. I pro pozdější období je možné se odkazovat víceméně jen na poznatky o zemědělských poměrech regionu, které nám přinášejí kroniky a další obecné znalosti o stravování obyvatel českých zemí v 17. a 18. století. Autor se zde pokusil líčit vývoj lidové stravy na příkladu stravovacího stereotypu na farách v Doudlebech a Velešíně, zámku v Komařicích a Římově i cisterciáckého panství. Toto srovnání trochu pokulhává, vzhledem k rozdílům panujícím

2 Především Marie ŮLEHLOVÁ-TILSCHOVÁ, *Česká strava lidová*, Praha 2011; Jaroslav ŠTÍKA, *Lidová strava na Valašsku*, Ostrava 1980.

3 Např. studie a monografie týkající se stravování za světových válek: Rudolf KUČERA, *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013; Markéta SLABOVÁ, „Kdo si v létě nesušil ovoce a houby, bude v zimě sušit hubu.“ *Strava a stravování ve válečných letech 1914–1918*, in: Blanka Jedličková – Milena Lenderová – Miroslav Kouba – Ivo Říha (eds.), *Krajiny prostřených i prázdných stolů. I., Evropská gastronomie v proměnách staletí*, Pardubice 2016.

mezi stravováním obyčejných venkovanů a obyvatel fary, ba dokonce zámku.

Pojednání Jana Šimánka pokračuje dvěma kapitolami o kuchyňském prostoru, nábytku i potřebném nádobí a náčiní, jenž bylo na Doudlebsku běžně užíváno. Tomu navazuje několik kapitol, kde jsou detailně řešeny jednotlivé vikuálie, obvyklé v jídelníčku doudlebských obyvatel (např. chléb, mléko, vejce, brambory, nápoje, koření). Pokud se dá této práci vůbec něco vytknout, mohl by to být právě tento výčet surovin, který posouvá monografii směrem k tradičně laděným badatelským výstupům o dějinách výživy. To však nemusí být nutně na škodu, jelikož tím autor otevírá téma širšímu publiku, které by nejspíš bez podrobnějšího výkladu nedospělo ke správnému pochopení celé problematiky.

Z historického hlediska jsou ale mnohem zajímavější kapitoly druhé poloviny knihy, kde autor na základě získaných informací rekonstruoval každodenní život obyvatel Doudlebska, a tedy i jejich stravovací návyky. Můžeme je považovat za gros celé knihy. Jan Šimánek v nich hovoří o způsobech a průběhu stolování, přičemž řeší hlavně stolování v rodinách bohatých sedláků. S tím úzce souvisí popis stravovacího stereotypu a skladby jídel během všedních dnů, závislých na pracovním režimu, ale i dnů svátečních, které vychází z křesťanské liturgie nebo oslavují přechodové rituály v rodině (narození dítěte, svatba, pohřeb).

Logicky je do samostatné kapitoly vycelěna charakteristika stravy venkovských

řemeslníků, ať už se jednalo o hamerníky, zedníky nebo tesaře. Těm všem odlišný rytmus práce určoval jejich stravovací stereotyp. Ač by se mohlo zdát, že řemeslníci byli svojí prací spíše limitováni, jejich strava byla mnohdy znatelně lepší než strava běžných venkovanů, živících se výhradně zemědělskou činností. Nebylo neobvyklé, že takto pracující jedli třikrát i pětkrát denně a častěji jim bylo dopřáváno i maso. Vše záleželo na druhu zaměstnání a náročnosti práce. Už méně podrobněji autor informuje o způsobech stravování řemeslníků, kteří do práce pouze docházeli (např. kameníci). Zajímavé jsou však zmínky o řemeslnických stravovnách a útulcích, jež někteří řemeslníci využívali při stravování mimo domácí region.

Závěrečnou kapitolou knihy je exkurz do stravování v dobách krizí. Jan Šimánek se soustředí především na dvě největší zatežkávací zkoušky první poloviny 20. století, tedy 1. a 2. světovou válku. Lze vyzdvihnout především jeho porovnání stravy obyvatel venkova během obou světových válečných konfliktů. Plně zde také využil svědectví svých respondentů, zvláště jejich vzpomínek na stravování po vypuknutí 2. světové války i po jejím konci. To je velmi přínosné, jelikož prací k tématu válečného stravování a výživy z tohoto období mnoho nemáme. Bohužel, tento problém můžeme vztáhnout obecně na celou první polovinu 20. století. Zpracovávání dílčích témat dějin jídla a seznámení se s lidovou stravou menších regionů by snad pomohlo ke komplexnějšímu

poznání. Jan Šimánek po zdařilém výzkumu představil čtenářskému publiku lidovou stravu národopisného regionu Doudlebsko mezi lety 1860–1953. Doufejme, že tato monografie se stane inspirací a v budoucnu vznikne takových publikací více.

**Mgr. Vendula Cilečková**

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,  
Univerzita Pardubice  
vendula.cileckova@student.upce.cz